

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS IR ADMINISTRACINĖS TEISĖS KATEDRA

V kurso, valstybės valdymo teisės
studijų atšakos studentės
Alinos Smirnovaitės

ASMENS NELIEČIAMYBĖS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
doc. dr. A. Normantas

Darbo recenzentas
doc. dr. A. Andruškevičius

Vilnius
2007

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Filosofinė ir teorinė asmens laisvės ir asmens neliečiamybės samprata.....	6
2. Asmens laisvės ir asmens neliečiamybės teisinio įtvirtinimo raida užsienio valstybėse ir Lietuvoje.....	10
3. Asmens neliečiamybės sampratos įvairovė, asmens neliečiamybės problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogau Teisių Teismo jurisprudencijoje:.....	20
3.1. Fizinis asmens neliečiamumas.....	24
3.2. Psichinis asmens neliečiamumas.....	34
3.3. Žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas.....	41
Išvados.....	51
Santrauka.....	55
Summary.....	56
Literatūros sąrašas.....	57

Ižanga

Lietuvos Respublikos Konstitucija yra pagrindinis ir svarbiausias Lietuvos teisės aktas, kuriame Tauta kurdama Lietuvos valstybę įtvirtino savo siekius, vertybes, pagrindinius tikslus bei metodus atvirai, teisingai, darniai pilietinei visuomenei ir teisinei valstybei sukurti. Konstitucija yra svarbiausias įrankis valstybinei valdžiai apriboti ir kontroliuoti. Greta valdymo sistemos nustatymo dar vienas, esmingesnis ir svarbesnis daugumos konstitucijų elementas, yra žmogaus ir piliečio teisių garantija. Žmogaus teisės yra prigimtinės. Joms priklauso asmens neliečiamybė, žmogaus orumo apsauga, teisė į privatumą, tikėjimo ir sąžinės laisvė ir t. t.

Žmonių elgesį dažniausiai lemia jų psichologija ir visuomenėje vyraujančios dorovinės normos. Žmogus nėra vien tik visuomenės sraigtelis, o egzistuoja ir kaip laisvas, autonomiškas individas, tam tikra prasme nepriklausomas nuo visuomenės, valstybės, kitų žmonių.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus asmuo yra neliečiamas. Bene kiekvienas žmogus asmens neliečiamybę supranta skirtingai, o dažnas ir klaidingai lyginant su Konstitucijos minėtame straipsnyje įtvirtinto asmens neliečiamybės principo supratimu. Įvairiais laikotarpiais žmonės įvairiai vertino asmens neliečiamybę, dažniausiai ją siedami su asmens laisve. Žmonių skirtingas traktavimas, o kartais ir visiškas nežinojimas, kokias teises ir laisves jis turi, skatina kitus jas pažeisti.

Asmens neliečiamybės principas siaurąja prasme yra suprantamas kaip žmogaus asmens privalomumas būti apsaugotam nuo neteisėto fizinio bei psichinio poveikio. Šiame darbe asmens neliečiamybės principas bus nagrinėjamas plačiąja prasme ir apims asmens fizinį, asmens psichinį bei žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą bei iš dalies asmens laisvės neliečiamumą. Visos šios asmens neliečiamybės formos atskleidžia asmens kaip individo gyvybės, sveikatos bei jo garbės ir orumo neliečiamumą, o įtvirtinimas Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose garantuoja jų teisinę apsaugą.

Magistro darbo objektas yra konstitucinis asmens neliečiamybės principas. Nagrinėsiu asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratą, bei šių principų teisinio įtvirtinimo raidą užsienio valstybėse ir Lietuvoje. Taip pat nagrinėsiu asmens neliečiamybės formų, kaip asmens fizinę, asmens psichinę ir žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, supratimą bei problemas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.

Magistro darbo tikslas – naudojantis istoriniu, sisteminiu, lyginamuoju, analitiniu bei lingvistiniu metodais atskleisti asmens neliečiamybės konstitucinius pagrindus.

Siekiant šio tikslo darbe bus:

- atskleista asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratos, nes, kaip jau minėjau, asmens neliečiamybė dažniausiai yra siejama su asmens laisve;
- analizuojama nagrinėjamų žmogaus teisių ir laisvių konstitucinio ir įstatyminio reguliavimo raida užsienio valstybėse ir Lietuvoje;
- analizuojamas asmens neliečiamybės teisinis reguliavimas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose;
- analizuojamos pagrindinės bylos, susijusios su nagrinėjamomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, nes asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratos atskleidimui svarbi vieta tenka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijai;
- aptariamos problemos, susijusios su asmens neliečiamybės principo įgyvendinimu, nurodomos galimos teisinio reguliavimo tobulinimo galimybės.

Darbas sudarytas iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje dalyje apibrėžiamos filosofinė bei teorinė asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratos. Antrojoje dalyje atskleidžiama asmens laisvės ir asmens neliečiamybės teisinio įtvirtinimo raida. Ši dalis apima tiek užsienio valstybėse – kaip Anglija, Prancūzija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir t.t., tiek ir Lietuvoje nagrinėjamų žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo teisės aktuose raidą. Minimi reikšmingiausi valstybių teisės aktai ir jų svarba įtvirtinant asmens laisvę ir asmens neliečiamumą, kurios yra vienos iš pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių. Trečiojoje dalyje yra atskleidžiama asmens neliečiamybės sampratos įvairovė, t.y. analizuojamas asmens fizinis, asmens psichinis bei žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas, bei atskleidžiamos asmens neliečiamybės problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Šiame skyriuje plačiai nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, kuriuose yra įtvirtinta asmens neliečiamumo garantija bei išsamiai analizuojama minėtų teismų praktika sprendžiant bylas, susijusias su asmens neliečiamybės pažeidimais.

Pagrindiniai teisės aktais, kuriais remsiuosi nagrinėdama magistro darbo temą, yra Lietuvos Respublikos Konstitucija bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. Pastarosios 3, 5 bei 8 straipsniai taip pat garantuoja žmogaus teisę į laisvę ir neliečiamybę, asmeninį gyvenimą bei draudimą žmogų kankinti, su juo žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgtis.

Magistro darbo aktualumas – teisės į asmens fizinį, asmens psichinį neliečiamumą ir asmens privatumą šiuo metu Lietuvos Respublikos įstatymuose gana smulkiai reglamentuojamos, tačiau dar neįgyvendinti jų apsaugos mechanizmai, trūksta patirties, negausi teismo praktika. Svarbi kliūtis įgyvendinant teisę į asmens neliečiamumą yra dar nesusiformavusi teisinė sąmonė, nesugebėjimas nustatyti asmens neliečiamybės pažeidimus, taip pat pilietiškumo stoka.

Asmens neliečiamybės, kuri pasireiškia asmens fiziniu, asmens psichiniu bei žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumu, problematikos nagrinėjimas, ypatingai apie šio principo sankirtą su kitais Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtintais principais, ir prie to pridėjus konkrečių situacijų nagrinėjimą ir vertinimą, suteikia darbui naujumo ir originalumo.

1. Filosofinė ir teorinė asmens laisvės ir asmens neliečiamybės samprata

Žmogaus teisių koncepcija yra viena fundamentaliausių civilizuotos žmonijos kūrinių, darančių ypač dideli poveiki žmonijos raidai. Neatsitiktinai nūdienos pasaulyje nėra svarbesnės ir kartu praktikoje populiareesnės idėjos kaip žmogaus teisės ir laisvės.¹

Renesanso epochos filosofija praturtino žmogaus teises nauju turiniu. Žmogaus suverenumo suvokimas, jo nepriklausymas nuo monarcho valios tapo žmogaus teisių idėjų ištakomis. Prigimtinės teisės idėjos buvo interpretuojamos J. Locke'o, J. J. Rousseau'o, Ch. Montesquieu ir kitų darbuose. Prigimtinės teisės teorija yra jautri esamo laikotarpio aktualijoms, yra orientuota į apriorines vertybes, derinama prie visuomenės lūkesčių ir laiko dvasios², ji teigė, kad egzistuoja pozityvioji teisė ir prigimtinė teisė. Žmogaus teisės iškeliamos virš valstybės, jos laikomos prigimtinėmis, neatsiejamomis nuo individo, ir valstybei nesuteikiama teisė jas kvestionuoti. Teisė grindžiama visuomeninės sutarties pagrindu prigimtinių teisių apsaugai įtvirtinti. J. Locke'as buvo vienas pirmųjų filosofų ir politikų, kuris suformulavo žmogaus teises kaip integralų politinės sistemos koncepcijos elementą. Pagal jo teoriją, žmonės yra individai, verti besąlygiškos pagarbos ir pasitikėjimo.³ Valstybė turi ne suteikti jiems teises ir laisves, bet apsaugoti tas teises ir laisves, kurias jie turi savaime kaip lygūs ir laisvi.

Žymiausi filosofai visuomet stengdavosi racionali būdu įrodyti ir pamatuoti žmogaus laisvumą, jie liudija, jog žmogus ypatingai brangina laisvę ir be jokiu teorinių samprotavimų pripažįsta ją aukščiausia ir neabejotina vertybe. Dorovės sritys savo ruožtu santykiauja su teisės sfera. Teisės supratimas ir teisės normų pritaikymas socialiniam gyvenimui priklauso pirmiausia nuo to, kiek ir kokia prasme asmenybei gali būti priskiriamas atsakingumas. Jei laisvė iš tikrųjų yra reali ir jei ji neatskiriama susijusi su žmogaus asmenybe, tai kyla tolesnis klausimas, ar laisvė visur visuomet yra kažkas absoliutu, ir nieko negali būti ir neturi būti apribota, ar, priešingai, laisvės įvykdymas žmogaus individualiame ir socialiniame buvime turi būti suderintas su kitais šio buvimo momentais ir reikalavimais, kurie užduoda žmogui tam tikras pareigas ir suvaržo neribotą laisvės realizavimą. Laisvės nešiotojas ir įvykdytojas yra pirmiausia atskiras individas, o kiek jis yra įpintas į visuomenės gyvenimą, jo laisvė neišvengiamai šiek tiek suvaržyta, apribota. Tokiu būdu atsiranda konfliktas tarp individo laisvės ir jo socialinių pareigų, kuris kaip tik mūsų laikais vėl įgavo nepaprastą aktualumą bei aštrumą.⁴

¹ A. Pumputis ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. – Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, 95 p.

² E. Žiobienė. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga / Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2003, 9 p.

³ N. Lomanienė, Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas, 1996, 14 p.

⁴ J. S. Mill. Apie laisvę. Vilnius: Mintis, 1989. 15-34 p.

Asmenybė, kuri negali (neteko teisės) laisvai reikšti savo mintis ir nekliudomai tvarkyti savo gyvenimą pagal savo įsitikinimus, rodos nebėra asmenybė tikslia ta žodžio prasme, nes asmenybė tuo ir pasižymi, kad ji gali pati apsispręsti. Pagrindinė laisvės reikšmė – tai nebuvimas išorinių arba vidinių kliūčių ir nuo to pareiškiamas galimumas arba sunaudoti tam tikrą objektą, arba įvykdyti kurį nors norimą veiksmą. Todėl laisvė reiškia kūno laisvę, juo nieko nevaržomą kūno laisvę, juo nieko nevaržomą veiklą. Bet antra vertus, rodos, kad valstybė kuri stengiasi įgyvendinti tam tikrą kultūros idealą, tam tikras kultūros vertybes, negali atsižadėti uždavinio vadovauti savo narių veiklai ir santykiams ir todėl turi teises reikalauti iš jų, kad suderintų savo gyvenimą ir savo darbą su rikiuojamais valstybės principais. Laisvo individo apsisprendimas gali būti ribojamas ir varžomas nesunaikinus to, kas sudaro tikrą asmenybės esmę.⁵

Valios laisvė realizuojama pasirinkimo laisve. Jeigu žmogus neturi galimybės rinktis poelgių, jis nėra laisvas. Kuo pasirinkimo galimybės didesnės, tuo platesnis valios laisvės diapazonas. Tačiau didejant valios laisvei, pasirinkimas paprastai būna sunkesnis ir sudėtingesnis. Tokia situacija reikalauja didesnio žmogaus dorovinio brandumo ir savarankiškumo. Žmogus, norėdamas laisvai egzistuoti visuomenėje, turi pats pirmiausia suprasti savo vidinę laisvę. Pats primyтивiausias laisvo žmogaus supratimas dažniausiai yra tas, kad žmogus paprasčiausiai nėra prie nieko fiziškai pririštas, jo niekas nelaiko uždaryto, jo negalima pirkti ir parduoti ar dovanoti, kaip kokį nereikalingą daiktą. Jau seniai praėjo tie laikai, kai už tam tikrą pinigų sumą buvo galima nupirkti vergą. Atrodytų, kad dabar žmonės, bent jau išsivysčiusiose šalyse, yra laisvi ir niekam nepriklauso. Didžioji dauguma asmenų turi riboti savo veiksmus, atsisakyti tokių savo pomėgių, kurie gali kenkti kitiems žmonėms.

Žmogaus nepriklausomybę neigia visi totalizatoriai, ar tai būtų religinis tikėjimas, pretenduojantis disponuoti visiems vienoda tiesa, ar tai būtų valstybė, visus žmones atverčianti politinio aparato statybine medžiaga ir net laisvalaikio užsiėmimus pajungti vienai ideologinai linijai. Filosofijos profesorius V. Sezemanas pabrėžė, kad sąmonė iš prigimties yra nukreipta į išorinį pasaulį ir žmogaus gyvenimo svorio centras glūdi jo santykiuose su aplinka. Tačiau kai jis pradeda refleksuoti apie laisvės sąlygas bei pagrindą ir nusimano esant savarankišką būtybę su savo ypatingu vidiniu pasauliu, jis suvokia, kad valdyti aplinką galima tik valdant save ir kad būtina išorinės laisvės sąlyga yra tam tikra vidinė laisvė. Tai, kas žmogų pavergia ir atiduoda laikinųjų jėgų valdžion, nėra tik išorės aplinkybės, bet ir jo paties geismai bei aistros, kurie pririša jį prie vieno arba kito geidžiamo objekto. Taigi išorinė laisvė žmogui nieko neduotų, jeigu jis neįgytų vidinės laisvės. Svarbiausias iš visų argumentų nukreiptų prieš visuomenės kišimasis į grynai asmeninį elgesį yra tai, kad visuomenė dažniausiai kišasi neteisusiai ir ne vietoje, ir tuo riboja žmonių laisvą veiklą, elgesį. Lengva įsivaizduoti idealią visuomenę, kuri nevaržo individų laisvės ir

⁵ V. Žemaitis. Laisvės paradigma. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2000. 5-20 p.

pasirinkimo, susijusių su abejotinais dalykais, ir reikalauja iš jų tik susilaikymo nuo tokio elgesio, kurį pasmerkė visuotinis patyrimas. Kišdamasi į asmens elgesį, ji retai mąsto apie ką nors kitą, išskyrus tai, koks bausis nusikaltimas yra elgtis ir jaustis kitaip, negu elgiasi ir jaučia ji pati. Remiantis gausiais faktais, nėra sunku pasakyti, kad poslinkis plėsti to, ką galima pavadinti moraline prievarta, ribas, kol ši ima kėsintis į labiausiai teisėtą individo laisvę ir neliečiamumą, yra vienas iš labiausiai paplitusių žmogaus polinkių. Asmens neliečiamybė yra viena svarbiausių prigimtinių teisių, kurios turinys gali būti apibūdinamas kaip teisinių, organizacinių ir kitokių priemonių sistema, kuria kiekvienas žmogus gali pasinaudoti, kad apgintų save kaip asmenybę, savo turtą ar kitas teises nuo bet kokio nepagrįsto pašalinio poveikio.⁶

Laisvė yra pagrindinis žmogaus būties reiškinys, kuri jam priklauso nuo pat gimimo. Laisvės pagrindu formuojasi asmens vertybės ir veikla, plėtojasi jo dvasinė egzistencija. Asmens laisvė pasireiškia įvairiose srityse, kurios apima bemaž visą žmogaus gyvenimo sferą. Bet visur laisvė yra toks reiškinys, kuris charakterizuoja žmogų ir žmogaus santykį su visu tuo, kas šiaip ar taip sąlygoja jo buvimą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Tad sutinkant su filosofo J. Locke'o teorija, šios teisės kilusios iš žmogaus prigimties, o ne valstybės suteiktos. Taigi prigimtinės teisės ir laisvės yra bet kurioje valstybėje ar bet kokioje žemėje gimstant įgyjamos pagrindinės teisės ir laisvės. Tai yra kiekvieno žmogaus buvimo, veikimo ar neveikimo ir neliečiamumo galimybės bei kartu visos žmonijos vertybės, kurios istoriškai yra ankstesnės, negu susikūrė valstybė, o teisiškai yra aukščiau suverenios valstybės valdžios. Locke'as prigimtinių šių teisių bei laisvių būklę laiko pavojinga bendruomenėje gyvenantiems žmonėms. Pagrindiniu pavojaus šaltiniu Locke'as laiko taip pat prigimties kiekvienam duotą galią ne tik ginti savąją gyvybę, laisvę bei nuosavybę, bet ir teisę pagal savo supratimą teisti ir bausti tuos, kurie nepaiso prigimtinio įstatymo. Kaip tik šiai funkcijai bešališkai atlikti žmonės ir įsteigia sutartimi valstybę.⁷

Valstybėje asmens laisvę ir neliečiamybę užtikrina teisės normų sistema, valstybės institucijų veikla saugant, vykdant šias normas. Būtent šių normų visuma nustato laisvės panaudojimo kryptis, formas. Iš žmogaus laisvės yra kilusios kitos asmens teisės ir laisvės. Asmens neliečiamybė yra glaudžiai susijusi su asmens laisvės neliečiamumu. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra asmens dvasinės, fizinės, jo privatumo neliečiamybės, nepriklausomybės, sprendimų priėmimo laisvės prielaida, ir ji sudaro sąlygas atlikti bet kuriuos teisėtus veiksmus, įgyvendinti teises galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Asmens laisvės neliečiamybė yra ideali būseną, tačiau pavienio asmens laisvės neliečiamybė negali būti absoliuti – ją riboja tokia pat ir kitų asmenų būseną. Juk įstatymuose įtvirtintos teisės, laisvės tampa to, kas leidžiama, galima, matu, kriterijumi,

⁶ J. S. Mill. Cituotas kūrinys, 127-155 p.

⁷ N. Lomanienė. Cituotas kūrinys, 15 p.

t.y. įgauna tam tikras ribas. Teisės doktrinoje teigiama, kad laisvės pagrindas – tai visų asmenų galimybių lygybė. Taigi vienu asmenų laisvės neliečiamybę lemia kitų subjektų elgesio ribojimą. Tam užtikrinti yra sukurta teisės normų sistema, numatyta atsakomybė už jų pažeidimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje yra įtvirtintas asmens neliečiamumas. Šios teisės įtvirtinimas reiškia, kad turi būti sudaromos atitinkamos įstatiminės ir materialinės sąlygos jai įgyvendinti. Tokiu būdu yra sukuriamos teisinės prielaidos, kurios padeda individui apsiginti kaip asmenybei, apginti savo turtą, tai pat ginti kitas teises ir teisėtus interesus.⁸ Asmens neliečiamybės samprata apima asmens fizinio, asmens psichinio bei asmens privataus gyvenimo neliečiamumo formas. Šios asmens neliečiamybės formos bus detalios nagrinėjamos kituose darbo skyriuose.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 144 p.

2. Asmens laisvės ir asmens neliečiamybės teisinio įtvirtinimo raida užsienio valstybėse ir Lietuvoje

Žmogaus teisių istorija - tai pirmiausia organizuoto žmonių gynimosi nuo valdžios ir nuo privačių asmenų ar jų susivienijimų savivalės bei agresijos istorija. Tai laike trunkanti kova dėl žmogaus orumo, dėl žmogiškai vertingo gyvenimo, dėl galimybės gyventi visuomenėje ir saugiai joje jaustis. Žmogaus teisių pagrindu formavosi vaizdiniai apie „tikrąjį“ žmogų, apie laimingą žmonių gyvenimą, žmogaus vertą teisinę tvarką, nustatomą atsižvelgiant į asmens laisvo plėtojimosi interesus.⁹

Bene pirmieji apie neatimamas ir ne visuomenės suteikiamas teises prakalbo stoikai. Jie išskyrė *ius naturale* ir *ius gentium*. Pagal pirmuosius – visi žmonės esą lygūs ir laisvi, kadangi prigimtiniai įstatymai įkūniją bendrąją gamtos tvarką – kosmą, o šis esąs protingas, dieviškas logas. Kiekvienas žmogus turįs to dieviškumo kibirkštį – sielą, todėl visi iš prigimties esą lygūs laisvos valios subjektai. Žemiškieji įstatymai – *ius gentium* – yra, pasak stoikų, formuluojami viešpataujant dvasios ir kūno vergams, todėl praktiškai nėra vilties, kad antrieji leistų laisvai reikštis tikrajai žmogaus prigimčiai. Šiuo skirtumu buvo grindžiama stoiškoji laisvės, kaip vidinės laisvės, kaip pabėgimo nuo visuomeninio gyvenimo netobulumo, koncepcija. Taigi stoikams „prigimtinės teisės“ – universalios, žmogui imanentiškos, tačiau įmanomos patirti tik pasitraukus nuo daiktiškojo pasaulio į save. Tai esąs vienintelis patikimas kelias tikrajai (protingajai) žmogaus esmei – jo suverenumui – realizuoti.

Viduramžių filosofai, svarstydami „natūralią teisę“, taip pat interpretuoja ją kaip universalų visatos dėsni, tačiau panaikina jo savaimingumą: „natūralios teisės“ šaltinis esąs dievas. Jo žodį įstatymuose įkūnijąs viešpaties vietininkas šioje žemėje – monarchas. Taigi teisė – anapus laiko, ir monarcho uždavinys – ne sukurti įstatymus, o atrasti juos – „senąją, gerąją teisę“. Nuosekliausiai dieviškoji teisė įkūnyta papročiuose, todėl karaliaus uždavinys – gerbti juos ir užtikrinti, kad pavaldiniai jų paisytų. Tai yra, monarchas, kurį kartais supaprastinta Viduramžių analizė vaizduoja kaip vienintelį valdovą, iš tikrųjų nebuvo nei vienintelis, nei tikrasis suverenas.¹⁰

XIII a. Anglijoje labai stiprėjo karaliaus valdžia, kuri nesirengė remtis luomų atstovais, o plėtė savo administracijos ir valdininkų valdžią. Tai kėlė gyventojų nepasitenkinimą, XIII a. pradžioje įsiliejus į kova su centrinės valdžios piktnaudžiavimu, dėl įtraukimo į valstybės valdymą luomų atstovų. Šios kovos iniciatyvos ėmėsi baronai, o juos kartais parėmė riteriai ir laisvieji valstiečiai. 1215 m. kovos metu kilo konfliktas, kai prieš karalių Joną Bežemį sukilo baronai, riteriai ir miestiečiai. Galiausiai karalius buvo priverstas pasirašyti baronų parengtą dokumentą,

⁹ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 95 p.

¹⁰ N. Lomanienė. Cituotas kūrinys, 11-12 p.

vėliau pagarbiai pavadintą Didžiąja laisvių chartija (*Magna Charta Libertatum*), oficialiai tebelaikomą pirmuoju Anglijos konstituciniu aktu, kurioje buvo suformuluoti teisėto valstybės įsikišimo į asmens gyvenimą principai. Šis dokumentas paprastai laikomas žmogaus teisių kodifikavimo pirmtaku.¹¹

Nors baronai, parengę šio dokumento tekstą, pirmiausia siekė naudoti sau, stengdamiesi išsaugoti ir išplėsti savo feodales privilegijas, didelę reikšmę turėjo garsūs Chartijos straipsniai, skirti karaliaus administracijos ir teismo aparato veiklos principams. Plačiausiai žinomas Chartijos 39 straipsnis, draudžiantis areštuoti laisvus žmones, uždaryti į kalėjimą, atimti žemės valdą, paskelbti už įstatymo ribų, ištremti ar „koku nors būdu nuskriausti“ kitaip nei pagal teisėtą nuosprendį ir laikantis šalies įstatymų. Prie šio straipsnio, kaip garantuojančio visų laisvųjų asmens neliečiamumą, vėliau įvairių jėgų ir įvairiomis progomis dar ne kartą grįžta, jis redaguotas ir tikslintas, dėl jo ir pačiam dokumentui buvo pripažinta svarbi, konstitucinė reikšmė. Anglijoje teisės į asmens laisvę iš esmės reiškia asmens laisvę nebūti įkalintam, suimtam arba nepatirti kito kokio nors fizinio suvaržymo bet koku būdu, kurio įstatymiškai negalima pateisinti. Chartijos reikšmė buvo ta, kad ji įtvirtino įstatymo viršenybę ne tik piliečių, bet ir paties karaliaus atžvilgiu. Ir ta viršenybė buvo įprasminta kaip pradinė žmogaus teisių ginties priemonė.¹²

1603 m. mirus karalienei Elzbietai ir į valdžią atėjus Stiuartų dinastijos karalius Jokūbui I, prasidėjo nesutarimai tarp karaliaus bei jo šalininkų ir parlamento, kuriame vis labiau įsitvirtino ekonomiškai stiprėjanti buržuazija ir naujo tipo dvarininkija, praturtėjusi iš įvairių komercinių operacijų. Parlamente užsimezgė ir greitai ėmė aštrėti iki to laiko buvę labai nedideli prieštaravimai karaliaus valdžiai. Visuomenė buvo nepatenkinta karališkųjų monopolijų sistema, valstybiniu gamybos reglamentavimu, mokesčių politika. Ypač didelis nepasitenkinimas buvo karaliaus politika religijos srityje. Anglijos karalius vadovavo Anglikonų bažnyčiai. Dėl visų šių priežasčių parlamente, ilgą laiką praktiškai netrukdytame karalių valdžiai, susidarė ir sparčiai ėmė stiprėti opozicija. Jai aktyvinant savo veiklą, 1628 m. parlamentas priėmė garsiąją „Teisės peticiją“. Dokumente santūriai buvo išdėstyti gausūs karaliaus administracijos piktnaudžiavimai, savavališkai reikalaujant mokesčių, areštuojant be teisėto pagrindo žmones ir kt., ir dvasinių bei pasaulietinių lordų ir bendruomenių vardu karalius buvo prašomas, kad ateityje niekas be atitinkamo parlamento akto nebūtų verčiamas mokėti neteisėtus mokesčius, niekas nebūtų baudžiamas, kad niekas neturėtų teisių, kurios galėtų būti panaudotos prieš valdinių gyvybę „priešingai šalies įstatymams ir laisvėms“, kad tikrasis įstatymo ir teisingumo tikslas turėtų būti nuosavybės apsauga. „Teisės

¹¹ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 96 p.

¹² Ten pat.

peticija“ pamėginta atgaivinti demokratines Didžiosios laisvių chartijos idėjas, kurias opozicija vertino kaip ribojančias tautos labui karaliaus valdžią.¹³

Kovojant su karaliaus savivale opozicijos dėka 1679 m. parlamentas priėmė Asmens neliečiamybės įstatymą (*Habeas Corpus act*) norėdamas užkirsti kelią karaliaus savivalei.¹⁴

Manau, verta plačiau išnagrinėti šio įstatymo taikymą, kadangi tai buvo labai reikšmingas žmogaus teisėms dokumentas.

Įstatymas turėjo apriboti slapto karaliaus administracijos susidorojimo su opozicijos šalininkais galimybes, nustatydamas specialią ikiteisminę procedūrą, kurios pagrindinį tikslą sudarė suimto iki teismo asmens teisinės padėties nustatymas. Teisė į *habeas corpus* egzistavo dar gerokai prieš išleidžiant *Habeas corpus* aktą.¹⁵ Tada, kai kontinente buvo įprasta žmones areštuoti ir metų metus ar net visą gyvenimą laikyti kalėjimuose be kaltės įrodymo teisme, *Habeas corpus* aktas nustatė, kad bet kuris areštuotas žmogus gali teismo pareikalauti jį paleisti arba nuteisti pagal įstatymą. Aktas supaprastino procedūrą, taikomą siekiant gauti teismo įsakymą, reikalaujantį jam pristatyti suimtąjį. Žmogus, suimtas už tam tikrą nusikalstamą veiką ir laikantis areštą neteisėtu, turėjo teisę kreiptis į teismą su prašymu išduoti *habeas corpus* įsakymą. Tai įsakymas, kurį išleidžia teismas, liepdamas asmeniui, kurio prižiūrimas kalinys laikomas kalėjime, pristatyti tą kalinį į teismą ir paaiškinti, kuo remiantis kalinys yra įkalintas, ir tokiu būdu teismui suteikti galimybę pasielgti su kaliniu pagal įstatymą. Pareigūnas, gavęs įsakymą *habeas corpus*, per griežtai nustatytą terminą privalėjo sulaikytąjį pristatyti į teismą ir jam nurodyti arešto priežastis. Įstatymas teisėją įpareigojo suimtąjį paleisti už piniginių užstatą ir laidavimą atvykti į teismą, jei tik pastarasis nebuvo suimtas už veiką, už kurią, pagal įstatymą, laidavimas negalėjo būti taikomas. *Habeas corpus* įsakymas negalėjo būti išduodamas, jei asmuo suimtas už valstybės išdavimą arba sunkų baudžiamąjį nusikaltimą. Asmens, išlaisvinto pagal *habeas corpus* įsakymą, nebuvo galima už tą patį nusikaltimą iš naujo iki teismo areštuoti. Taip pat buvo uždrausta be teismo suimtuosius laikyti kalėjimuose, esančiuose Anglijos užjūrio valdose.¹⁶

Habeas corpus aktai iš esmės yra procesiniai ir skirti gerinti teisinį mechanizmą, kurio priemonėmis pripažinta teisė į asmens laisvę gali būti įgyvendinama. Jie yra skirti kai įstatymų leidybai turi įtaką teisininkai, tiesiog spęsti esamus ir praktiškai žinomus sunkumus. Skelbti, jog egzistuoja teisė į asmens laisvę, yra visai nesunku, bet paprastai tai duoda mažai naudos. Tikrasis sunkumas yra garantuoti naudojimąsi šia teise. *Habeas corpus* aktais ir pasiekiamas šis tikslas, ir todėl asmens laisvei jie yra padarę daugiau, nei buvo galima padaryti kokiu nors paprastu teisių

¹³ M. Maksimaitis. Užsienio teisės istorija / Vadovėlis, II-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, 441, [4] p.

¹⁴ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 96 p.

¹⁵ A.V. Dicey. Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1998, 149 p.

¹⁶ M. Maksimaitis. Cituotas kūrinys, 441, [4] p.

deklaravimu. Šie aktai praktiškai yra svarbesni ne tik už žmogaus teisių paskelbimą, bet net ir už tokius teisinius dokumentus kaip „Teisių peticija“ ar vėliau minimas Teisių bilis, nors šie žymūs aktai beveik taip pat, kaip ir *Habeas corpus* aktas, parodo, kad Anglijos konstitucinė teisė iš esmės yra teisėjų kuriama teisė.¹⁷ *Habeas corpus* aktas reglamentuodamas teises asmens neliečiamybės garantijas, tapo vienu pirmųjų (po 1215 m. Didžiosios laisvių chartijos) pagrindinių Anglijos konstitucinių dokumentų.

Pirmuoju po revoliucijos konstituciniu Anglijos dokumentu pripažįstamas 1689 m. parlamento aktas, pavadintas Teisių biliu. Įžanginėje bilio dalyje išvardijami įstatymų ir laisvių pažeidimai, padaryti karaliaus Jokūbo II. Visu bilio turiniu siekiama atkurti ir patvirtinti senąsias teises ir laisves. Teisių bilyje buvo įtvirtintos asmens laisvės ir asmens neliečiamybės tobulinant teismų veiklą. Buvo draudžiama reikalauti besaikių baudų, taikyti žiaurias ir neįprastas bausmes.

Ypač reikšmingas žmogaus teisėms buvo XVIII amžius. Jam buvo būdinga ne tik aktyvus humanistinių idėjų propagavimas, žmogaus orumo sąvokos formulavimas prancūzų ir vokiečių švietėjų darbuose, bet ir norminis tų idėjų įtvirtinimas. Anglų kolonistai, remdamiesi prigimtines teisės teorija, žmogaus teisių koncepciją plėtojo Naujajame pasaulyje. Pirmąja modernia žmogaus teisių kodifikacija laikoma Virdžinijos valstijos teisių deklaracija (1776 m.), kuri tapo pavyzdžiu formuluojant kitas Amerikos valstijų konstitucijas.¹⁸

Lemiamos reikšmės juridizuojant žmogaus teises ir jų saugą turėjo JAV nepriklausomybės deklaracija (1776 m.), kurioje sakoma: „Mes vadovaujamės ta akivaizdžia tiesa, kad visi žmonės yra sukurti lygūs ir apdovanoti Kūrėjo tam tikromis neatimamomis teisėmis, kurioms priklauso gyvybė, laisvė ir laimės siekimas. Toms teisėms užtikrinti žmonės sukuria valstybę“. Šia linkme veikė JAV teisių bilis (1789-1791), minėta Virdžinijos valstijos konstitucija bei Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, tapusi žymiu dokumentu pripažįstant ir įstatymiškai įtvirtinant žmogaus teises. Ji skelbė žmogaus teisių neatimamumą, visų politinių susivienijimų tikslu paskelbė žmogaus teises ir jų įgyvendinimą. Pagrindinėmis žmogaus teisėmis ji laikė teisę į laisvę, lygybę, saugumą, nuosavybę, taip pat teisę jėga priešintis pavergimui, neteisėtam valdžios aktui.¹⁹ Nors ir kai kuriuose anksčiau minėtuose teisės aktuose (1215 m. *Magna Charta*, 1679 m. *Habeas corpus act*, 1689 m. Teisių bilis, 1776 m. Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, 1787 m. JAV Konstitucijos pirmosios 10 pataisų (1789 m. Teisių bilis) ir kt.) žmogaus teisėms buvo skirtas dėmesys, tačiau 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija išlieka vienu svarbiausiu žmogaus teises skelbiančiu aktu, nes joje suformuluotas reikšmingas žmogaus teisių katalogas. Šios deklaracijos nuostatos atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių

¹⁷ A.V. Dicey. Cituotas kūrinys, 152 p.

¹⁸ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 98 p.

¹⁹ Ten pat.

konstitucijų ir tapo svarbiu konstitucinio reguliavimo komponentu. Joje įtvirtintos esminės prigimtinės žmogaus teisės – laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kitos nuostatos, atspindinčios to meto žmogaus teisių sampratą.²⁰

Kokybiškai naujas žingsnis tarptautiniu mastu juridizuojant žmogaus teises buvo 1948 m. SNO Generalinės Asamblėjos paskelbta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija, kuri padėjo pagrindus tikėjimui žmogaus teisėmis, jų tolesnei juridizacijai, internacionalizacijai ir įgyvendinimui. Buvo visuotinai suvokta, jog negerbiant žmogaus teisių neįmanoma taika žemėje, laisvė ir teisingumas, normali asmenybės raida.²¹ Deklaracija skelbė, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę ir kad niekas negali būti kankinamas arba žiauriai, nežmoniškai žeminant jo orumą su juo elgiamasi ir jis baudžiamas.²² Ši Deklaracija, nors ir turėjo didžiulę moralinę vertę, jokių būdu nesukūrė valstybes nares įpareigojančios pozityviosios teisės. Ji skelbė bendrą vertybinę orientaciją ir toliau skatino valstybių pozityvias pastangas žmogaus teisių srityje.²³

Šios Deklaracijos 12 straipsnyje pirmą kartą buvo įtvirtinta teisė į privatų gyvenimą. Jis skelbia: „niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, korespondencijos slaptumą, kėsintis į jo garbę ir reputaciją. Kiekvienas žmogus turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų“²⁴. Teisė į privatumą įtvirtinta ir 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte. Beveik visų valstybių konstitucijose rasime įtrauktą nuostatą dėl teisės į privatumą – mažų mažiausiai šios nuostatos apima būsto neliečiamybę ir komunikacinį privatumą, o dažnai reguliuoja ir asmens duomenų tvarkymą. Ten, kur privataus gyvenimo neliečiamumas konstitucijose nėra įtvirtintas *expressis verbis* (tiesiogiai ir aiškiai), teismai privataus gyvenimo vertybę ir jos apsaugą išvedė iš kitų konstitucinių nuostatų, aiškindami ir plėtodami teisės doktriną, arba valstybės tiesiog inkorporavo tarptautinius teisės dokumentus, įtvirtinančius teisę į privatumą, į nacionalinės teisės sistemą.²⁵

Paminėtina, kad 1890 m. JAV teisininkai S. Warren ir L. Brandeis paskelbė straipsnį „Teisė į privatumą“ („*The Right to Privacy*“), kuriame apibrėžė šią teisę labai plačiai, kaip teisę būti paliktam vienu (angl. *right to be left alone*)²⁶. Jų straipsnis pasirodė kaip reakcija į pernelyg didelį spaudos kišimąsi į privačius žmonių reikalus. Pagrindinis tikslas buvo surasti tinkamą teisinį pagrindą apginti asmenų privatų gyvenimą nuo nepagrįsto kitų asmenų kišimosi. Jų teigimu,

²⁰ Žmogaus teisės / Žmogaus teisių svetainė / <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>.

²¹ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 99 p.

²² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.

²³ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 99-100 p.

²⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.

²⁵ V. Mikelėnas. Teisė į privatų gyvenimą / Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Vilnius: Justitia, 2000, 100-180 p.

²⁶ Warren and Brandeis. The Right of Privacy / Harvard Law Review. 1890, vol 4.

privatumas yra labiausiai saugotina teisė demokratinėje visuomenėje. Šis straipsnis padarė didžiulę įtaką JAV teisės doktrinai ir sąlygojo susiformuoti tokiems civilinės teisės pažeidimams, dėl kurių galima pareikšti ieškinį: nepagrįstas į asmens privatą gyvenimą (*tort of intrusion*), viešas privačių faktų atskleidimas, klaidinančių ir tikrovės neatitinkančių faktų pateikimas ir kito asmens vardo ar atvaizdo pasisavinimas.²⁷

Tuo tarpu Lietuvos valstybės teisės historiografijoje ilgą laiką vyravo pažiūra, kad laikotarpis iki XIV a. bendruoju valstybės teisės raidos kontekstu vertinamas kaip papročių ir paprotinės teisės etapas. Tiesioginių šaltinių apie lietuvių sąlygiškai pagoniškojo laikotarpio paprotinę teisę, iš kurių būtų galima spręsti apie to meto krašto teisinį santykių reguliavimą, neišliko. Tačiau to laikotarpio istoriniai liudijimai, esantys kituose valstybinio pobūdžio aktuose, sudaro galimybę bent iš dalies išvelgti buvus ir paprotinę teisę bei ją rekonstruoti. Tyrinėjimai leidžia teigti, kad lietuvių pagoniškosios valstybės paprotinė teisė, kaip reguliavimo sistema, galėjo prilygti gretimų krikščioniškųjų valstybių analogiškam privačios ir viešosios teisės intelektiniam potencialui.²⁸

Teisės raidos situacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iš esmės keitėsi nuo XIV a. pabaigos, kai didžiojo kunigaikščio valia buvo išleidžiamos rašytinės privilegijos. Privilegijos yra to laikmečio įstatymai, įgyję pastovumo požymius. Jie iki pat statutų priėmimo veikė greta papročių teisės, reguliavo reikšmingesnes Lietuvos raidos vidaus ir tarpvalstybinio gyvenimo sritis, turėjo luominį pobūdį, ir tai buvo esminis integracijos į to meto Vakarų Europos kuriamą civilizaciją, procesas. Pagal savo pobūdį ir taikymą Lietuvos teisės aktai iki priimant 1529 m. Lietuvos Statutą buvo kelių rūšių. Laikantis žinomų privilegijų pasirodymo pirmumo datos, jos skirstomos į privilegijas katalikų bažnyčiai, bendravalstybines privilegijas, asmenines privilegijas, tautinių mažumų privilegijas, didžiojo kunigaikščio nutarimus ir t.t.²⁹

Vienas pirmųjų teisės aktų Lietuvoje, kuriame netiesiogiai buvo įtvirtinti asmens laisvės ir asmens neliečiamumo principai yra Žygimanto Kęstutaičio privilegija, suteikta 1434 m. gegužės 6 d. Trakuose. Šioje privilegijoje nustatyta, kad nė vienas kunigaikštis nei bajoras negali būti baudžiamas remiantis slaptu įskundimu ir tik tada, kai teisme, pagal Lietuvos teisę, jo kaltė bus įrodyta. Taigi kol nėra įrodyta asmens kaltė, tol jo asmuo jokiais priemonėmis negali būti suvaržytas ar kitaip atimta jo laisvė. Bajorai gavo garantiją, kad įskūsti be teismo jie nebus persekiojami.³⁰ Kazimiero privilegijoje, suteiktoje 1447 m. gegužės 2 d. Vilniuje, buvo gerokai išplėstos bajorų laisvės. Ten rašoma, kad remiantis paprastu įskundimu ar įtarimu Lietuvos bajorų ir miestiečių neleista bausti nei dvarų konfiskavimu, nei kalėjimu, nei pinigine bausme arba mirtimi.

²⁷ J. Pleskytė. Ar darbdavys turi teisę tikrinti darbuotojo elektroninį paštą? *International Journal of Baltic Law*, Volume 1 No3, 2004.

²⁸ V. Andriulis, M. Maksimaitis, V. Pakalniškis, J. S. Pečkaitis, A. Šenavičius. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002, 29 p.

²⁹ Ten pat, 57-58 p.

³⁰ M. Maksimaitis, S. Vansevičius. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius: Justitia, 1997, 29 p.

Galima teigti, kad taip buvo įtvirtintas ne tik asmens neliečiamybės principas, bet ir asmens nuosavybės neliečiamumas. Šioje privilegijoje taip pat buvo suteikta laisvė bajorams laisvai važinėti į užsienį ar turto įgijimo tikslu, ar turint tikslą lavintis bei mokytis kariškų dalykų. Draudimas liko vykti dėl minėtų tikslų tik į priešų kraštus. Taip bene pirmą kartą Lietuvos teisės aktuose buvo įtvirtinta judėjimo laisvė.

1506 m. suteiktos Žygimanto Senojo privilegijos autentiškas tekstas nėra išlikęs, tačiau privilegijos nuotrupos yra įrašytos Lietuvos Metrikoje, o jų skirtingi tekstai rasti Lvovo universiteto bibliotekoje. Šalia ansktesnių privilegijų nuostatų pakartojimų nauja yra asmens psichinės neliečiamybės nuostata, kuri sako, kad apšmeižęs ir to teisme neįrodęs turi būti baudžiamas griežčiausia bausme. Žygimanto Senojo privilegija iš esmės baigėsi teisės kūryba bendravalstybiniais aktais, nes buvo matyti, kad ši įstatymų leidybos forma yra atgyvenusi ir reikalaujanti esminių pataisų. Už kelerių metų seimuose buvo pradėti kelti reikalavimai sukurti vientisą įstatymų sistemą, ko rezultatas buvo 1529 m. priimtas Lietuvos Statutas.³¹ Lietuvoje buvo priimti trys statutai.

Daug dėmesio Lietuvos Statutuose skirta nusižengimams asmens garbei. Garbingais tuo metu buvo laikomi tik bajorija ir dvasininkija, taigi garbė, kaip asmens savybė ir vertybė, buvo priskirta tik dviem Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės luomams. Garbė apibrėžiama kaip visuomenės pripažįstama pagarba už nuopelnus, šlovė bei geras vardas.³² Vadinamojo prastojo luomo žmonių garbė galėjo būti įžeista tik netiesiogiai, t.y. įžeidžiant teisme, apšmeižiant liudytojus. Garbės įžeidimas galimas žodžiu, veiksmu arba raštu. Žodžiu galima buvo įžeisti tik tiesiogiai, o būtent girdint įžeistajam. Įžeisti negirdint buvo galima tik didįjį kunigaikštį. Įžeidimas veiksmu – tai buvo sudavimas bajorui, sudavimas teisme, barzdos ar plaukų rovimas. Prastojo luomo žmogus, įžeidęs kilmingąjį, pagal Antrąjį Lietuvos Statutą galėjo būti nubaustas nupjaunant liežuvį, o pagal Trečiąjį Lietuvos Statutą galėjo būti plakamas prie gėdos stulpo ar išvaromas iš miesto.³³ Kaip matome, asmens neliečiamybės principas asmens orumo neliečiamumo atžvilgiu Lietuvos statutų galiojimo laikais lietė tik aukščiausius ir kilmingiausius visuomenės atstovus.

Pirmuose dviejuose Pirmojo Lietuvos Statuto skyriuose iš esmės buvo aptariamose didžiojo kunigaikščio kaip senjoro teisės bei jo interesai, o tik trečiojo skyriaus visi straipsniai nuosekliai ir koncentruotai įteisino bajorų išimtinės privilegijas, laisves bei teises.

Dar iki Pirmojo Lietuvos Statuto priėmimo didžiojo kunigaikščio suteiktomis privilegijomis jau buvo įteisintos visos pagrindinės Lietuvos valstybės bajorų teisės, kurios aktuose paprastai vadinamos laisvėmis. O trečiajame minimo Statuto skyriuje šios laisvės išdėtytos nuosekliau,

³¹ V. Andriulis ir kt. Cituotas kūrinys, 64-65 p.

³² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: IV leidimas. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2000.

³³ V. Andriulis ir kt. Cituotas kūrinys, 231 p.

sistemiškai, bet, čia bandyta pašalinti normų prieštaravimus, per keletą dešimtmečių susikaupusius valdovų privilegijose.³⁴

Antrajame Lietuvos Statute yra pabrėžta, kad laisvas žmogus už kiekvieną nusikaltimą neturi būti amžiams paverstas nelaisvu, o Trečiajame Lietuvos Statute nustatyta baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą laisvės atėmimą bajorui. Numatyta ir atsakomybė už laisvės atėmimą, susietą su kankinimais ir smurtu. Pabėgusių, sugautų tarnų ir uždarytų kalėjime tarnų ponas neturėjo teisės žaloti, marinti badu ar taikyti labai griežtą režimą. Taigi jau XVI a. buvo įtvirtintas draudimas neteisėtai atimti žmogui laisvę, žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis bei nustatyti tokio pobūdžio bausmes, koks šiandien draudimas yra reglamentuotas Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose, reglamentuojančiuose asmens laisvės ir asmens fizinį bei psichinį neliečiamumą³⁵. Tačiau kaip jau minėta, šios teisės ir laisvės buvo kaip įpatinga privilegija ne visiems to meto žmonėms.

Pirmajame Lietuvos Statute taip pat buvo įteisintos svarbiausios viešpataujančio luomo teisės bei laisvės, privalėjo būti ginama ir to luomo atstovų gyvybė bei sveikata. Bajorų muštinės buvo luomo „vidaus“ reikalas. Tokių nusikaltėlių bausmė jau turėjo senas papročių tradicijas ir apsiribojo pinigine bauda. Gal dėl to minimame Statute akcentuojamas kitas atvejis, kai bajorą sumušusiam valstiečiui arba miestiečiui nukertama ranka. Taigi už tą patį nusikaltimą vienu atveju skiriamas senovinis skriaudos atlyginimas, o antru – nekompromisinė, įbauginanti bausmė. Apskritai įbauginančios bausmės Statute taikomos nedažnai, o kūną žalojančios bausmės ypač retos. Tai rodo, kad minėtu atveju reglamentuotas antrasis precedentas ir jo teisinė norma kilo ne iš lietuvių paprotinės teisės, bet buvo susijusi su nauju reiškiniu – uždaru šlėktų luomo susiformavimu. Taigi buvo nubrėžta aiški juridinė riba tarp feodalų luomo ir visų kitų žmonių.³⁶

Tik 1918 m. priimtoje Laikinojoje Konstitucijoje, nors ji buvo lakoniška ir joje buvo aptariami tik patys svarbiausi dalykai, buvo skelbiama visų piliečių lygybė įstatymams, luomų privilegijų nebuvimas. Šioje konstitucijoje įtvirtintos asmens, buto ir nuosavybės neliečiamumo, tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų, draugijų laisvės, kurios tik kilus karui ar valstybei grėsiant sukilimu ar riaušėms galėjo būti laikinai suvaržytos. Tačiau ir šioje konstitucijoje, ir kitose XX a. pradžios konstitucijose iš esmės nebuvo kalbama apie žmogų ir jo teises ir laisves apskritai, nebuvo aptariamas jo statusas. Beveik visais atvejais buvo reglamentuojamos tik piliečių, kaip tam tikros žmonių kategorijos, teisės ir laisvės, nors dauguma atvejų šiuo terminu faktiškai buvo apimami žmonės, asmenys, valstybės gyventojai, o ne vien tokia kvalifikuota žmonių kategorija kaip piliečiai.³⁷ Pakitusios Lietuvos valdančiųjų politinės pažiūros matyti 1938 m. Lietuvos

³⁴ I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001, 275-276 p.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 ir 21 straipsniai // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

³⁶ I. Valikonytė ir kt. Cituotas kūriny, 280-281 p.

³⁷ V. Andriulis ir kt. Cituotas kūriny, 332 p.

Konstitucijoje. Joje jau buvo remiamasi autoritarizmo ir totalitarizmo idėjomis, suvokimu, kad kiekviena organizacija, juolab tokia kaip valstybė, yra reikalinga drausmės, piliečio laisvės suvaržymo ir pasidavimo pareiga. Konstitucijoje įtvirtinta asmens ir buto neliečiamybė, kilnojimosi ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvė. Taip pat reglamentuota, kad valstybė gali šias laisves varžyti „valstybės saugumo“ ar „kovos su nusikaltimais“ sumetimais, t.y. nebenurodomi, kaip ankstesnėse konstitucijose, tam tikri konkretūs reikalavimai teisių ir laisvių subjektams, o tų teisių ir laisvių įgyvendinimo priežiūra tiesiog pavedama tam tikroms valstybės institucijoms, jų veiklai suteikiant konstitucinį pagrindą.³⁸ Lietuvos teisės sistema ir doktrina buvo primesta Sovietų Sąjungos, kurios teisė buvo suvokiama kaip valstybės nustatytos ar sankcionuotos elgesio taisyklės. Pagrindinis sovietinės teisės uždavinys buvo keisti žmonių sąmonę, t.y. per supainiotas teisės normas įdiegti įsitikinimą gyvenimo komunizmo sąlygomis idealumu ir pasiaukojimą bendram reikalui. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (TSR) Konstitucijoje nustatyta, kad Lietuvos TSR piliečiai turi visas socialines-ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja TSRS Konstitucija, Lietuvos TSR Konstitucija ir tarybiniai įstatymai. Taigi teisės ir laisvės išimtinai priklausė tik Lietuvos TSR piliečiams, be to jos buvo kildinamos ne iš žmogaus prigimties, o iš įstatymų.

Lietuvos Respublikai išsivadavus iš Sovietų Sąjungos, 1992 m. Aukščiausioji Taryba pritarė daug pastangų ir įtempto darbo pareikalavusiam Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektui. Jame buvo atsižvelgta į Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas, taip pat pasinaudota turtinga Vakarų šalių konstitucinės kūrybos patirtimi, buvo įtvirtintas Lietuvos konstitucinių tradicijų tęstinumas, pritaikant jas prie naujų realių ir laiko dvasios. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo įtvirtintas kiekvieno žmogaus laisvės ir asmens neliečiamumas, kuris Konstitucijos 18 straipsnyje yra įvardintas kaip kilęs iš žmogaus prigimties, o ne įstatymu suteikta teisė.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnyje nustatyta kad:

„Žmogaus laisvė neliečiama.

Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.<..>“

Konstitucijos 21 straipsnyje nustatyta kad:

„Žmogaus asmuo neliečiamas.

Žmogaus orumą gina įstatymas.

Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai.“

Konstitucijos 22 straipsnyje nustatyta:

³⁸ Ten pat, 368 p.

„Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami.

Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.“

Taigi minėtuose Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose yra įtvirtinti r asmens laisvės ir asmens fizinį, asmens psichinį bei asmens privataus gyvenimo neliečiamumo principai Lietuvoje. Be to 1995 m. balandžio 27 d. Lietuva ratifikavo Europos žmogaus teisių ir laisvių pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Prisijungus prie Konvencijos Lietuva ne tik įsipareigojo savo nacionalinius įstatymus derinti su Konvencija ir jos protokolais, tačiau ir pačią ratifikuotą Konvenciją bei jos Protokolus inkorporavo į nacionalinę teisės sistemą kaip tiesioginio taikymo aktus, savo teisine galia nusileidžiančius Konstitucijai, tačiau viršesnius už kitus įstatymus. Konvencija taip pat reglamentuoja kiekvieno žmogaus teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę, draudimą kankinti, žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį, žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą.

2. Asmens neliečiamybės sampratos įvairovė, asmens neliečiamybės problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje reglamentuota, kad draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes bei su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos tyrimai. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime³⁹ konstatavo, kad asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis bei psichinis neliečiamumas.

Taigi asmens neliečiamumo principas siaurąja prasme yra suprantamas kaip žmogaus asmens privalomumas būti apsaugotam nuo neteisėto fizinio bei psichinio poveikio. Fizinis asmenybės neliečiamumas reiškia, jog sukuriama tokia teisės normų sistema, kuri privalo garantuoti, kad žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio, t.y. valstybės institucijų arba atskirų piliečių, poveikio jo gyvybei, sveikatai, seksualiniam apsisprendimui, fizinio aktyvumo laisvei. Psichinis asmenybės neliečiamumas yra susijęs su kompleksu atitinkamų teisinių ir kitų priemonių, kurios skirtos apsaugoti žmogų nuo kėsinosi į jo psichinę ir dvasinę būseną, jo intelektualinę ir vidinę sferas.⁴⁰

Asmens privataus gyvenimo neliečiamumas – tai kiekvieno individo teisė gyventi taip, kaip jam norisi, būti apsaugotam nuo savavališko kišimosi į jo asmeninį gyvenimą, šio gyvenimo detalių kėlimo į viešumą. Privataus gyvenimo teisinė samprata yra siejama su asmens teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Nors aiškiai tai nėra įtvirtinta, tačiau galima numanyti esant prezumpciją, kad informacija apie asmenį yra privati, jeigu iš jos pobūdžio negalima daryti priešingos išvados arba kitaip nepasakyta įstatyme ar kitame teisės akte. Kiekvienas asmuo turi diskrecijos teisę nuspręsti, ar atskleisti informaciją, kuri sudaro privataus gyvenimo dalį, ir, jei taip, tai kokia apimtimi.

Konstitucinis Teismas teisės į privatų gyvenimą apsaugą susiejo ir su asmens garbės ir orumo apsauga. Toks glaudus šių asmeninių teisių ryšys galėtų būti pagrindžiamas ir Konstitucijos 22 straipsnio, garantuojančio kiekvieno žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, sisteminiu aiškinimu. Šio straipsnio ketvirtoje dalyje numatyta, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į asmeninį ir šeimos gyvenimą, kėsinosi į garbę ir

³⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

⁴⁰ Ten pat.

orumą.⁴¹ Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarime konstatuota, kad teisė į gynybą yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių, padedančių užtikrinti asmens laisvę ir neliečiamybę bei kitų konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą.

Asmens neliečiamumas taip pat yra pagrindas daugelio kitų teisių ir teisės principų, kurių realizavimas siejasi su darbu, sveikatos apsauga ir kitais aspektais. Tai reiškia, kad kai žmogaus elgesys nesukelia kitiems žmonėms pavojaus arba kitaip negali padaryti kitų žmonių interesams nepagrįstos žalos ar sukelti kokių nors nepatogumų, jis negali būti koku nors būdu varžomas; pats žmogus, išskyrus tam tikras išimtis, negali būti koku nors būdu veikiamas.⁴²

Paminėtina, kad su žmogaus teise į asmens neliečiamybę itin glaudžiai yra susijusi žmogaus teisė į fizinę laisvę, kuri nustatyta Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra sprendimų priėmimo laisvės prielaida; ji sudaro sąlygas atlikti bet kokius teisėtus veiksmus, įgyvendinti teises galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Galima teigti, kad asmens neliečiamybė nustato kitų asmenų laisvės ribas, t. y. pastarųjų elgesys leistinas tiek, kiek jis nepadarо žalos kitų asmenų asmens neliečiamybei. Pažymėtina, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnyje nustatyta, jog minėtosios vertybės saugomos kartu: „Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę.“ Pabrėžtina, kad žmogaus teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę esant būtinybei gali būti ribojama. Tai gali būti daroma tik įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka. Konstitucijos 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: „Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatę įstatymas.“

Pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, formuoti oficialią konstitucinę doktriną turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos ir principai.⁴³ Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas aktas. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, jog oficiali

⁴¹ A. Pumputis ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. – Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, 208 p.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 144 p.

⁴³ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas" 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto nr. 2048 "Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo" 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

konstitucinė doktrina yra formuojama vadovaujantis tuo, kad visos konstitucijos nuostatos tarpusavyje yra susijusios ne tik formaliai, bet ir pagal turinį: vienų Konstitucijos nuostatų turinys lemia kitų jos nuostatų turinį. Taigi visos Konstitucijos nuostatos sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra.⁴⁴ Taigi analizuojant asmens neliečiamybės konstitucinius pagrindus, neužtenka tyrinėti tik Konstitucijos 21 ir 22 straipsnius, nustatančius asmens fizinį, asmens psichinį bei asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, kartu reikia tirti ir kitas Konstitucijos nuostatas bei Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra ne kartą nagrinėjęs įstatymų, reguliuojančių įvairius asmens neliečiamybės aspektus, atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Galima teigti, kad savo jurisprudencija Konstitucinis Teismas atskleidžia įvairias asmens neliečiamybės principo puses, tai pat atskleidžia tikrąjį Konstitucijos turinį. Konstitucinis Teismas ne kartą yra akcentavęs, jog tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visus teisės aktus leidžiančias bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą – Tautos atstovą.⁴⁵

Taigi, atsižvelgiant į Konstitucijos vientisumo principą, galima teigti, kad asmens neliečiamybė apima ir asmens privataus gyvenimo neliečiamumą. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šis žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo ir asmens neliečiamumo principai įtvirtinti atskiruose straipsniuose, tačiau taip pabrėžiamas ne jo atskirumas nuo asmens neliečiamybės supratimo, o svarba žmogaus teisėms bei laisvėms. Taigi šiame darbe asmens neliečiamybės principas bus suprantamas plačiąja prasme ir apims ne tik Konstitucijos 21 straipsnį, bet ir 20 ir 22 straipsnius, bei bus nagrinėjamas atsižvelgiant ir į kitas Konstitucijos nuostatas.

Kuriantis žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos sistemai Lietuvoje didelės reikšmės turėjo atsikūrusios mūsų valstybės siekis įsilieti į demokratinių tautų bendriją ir suvokimas, kad

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė instancija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2400.

pagarba žmogaus teisėms ir veiksmingos jų garantijos yra būtina valstybės savybė, norint tapti visateise tarptautinės bendruomenės nare.⁴⁶

Kad žmogaus teisių pirminis įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje vaidino svarbų vaidmenį Lietuvai tampant pilnateise tarptautinės bendruomenės nare, lėmė tai, jog žmogaus teisių apsaugos sistema Lietuvos Respublikoje formavosi visų pirma tarptautinės teisės standartų recepcijos būdu. 1991 m. Lietuvos Respublikos atkuriamasis Seimas oficialiai pareiškė, kad „gerbs ir sąžiningai vykdys visus įsipareigojimus, nustatytus 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gynimo konvencijoje“.⁴⁷ Taigi itin svarbus vaidmuo šiame procese pripažintinas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai bei jos papildomiems protokolams.⁴⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui.⁴⁹ Tai aiškiai suprantama, kadangi Lietuva 1995 m. ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, kuria Lietuva įsipareigojo garantuoti kiekvienam savo jurisdikcijoje esančiam žmogui teises bei laisves, apibrėžtas Konvencijoje.⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad Lietuvos Respublikos įstatymai neturi daryti kliūčių teismuose taikyti Konvencijos nuostatas.⁵¹

⁴⁶ Žmogaus teisės Lietuvoje / Vilnius, 2005, 7 p.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo pareiškimas dėl Lietuvos Respublikos įsipareigojimų, kylančių iš 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gynimo konvencijos // Valstybės žinios, 1991, Nr. 26-687.

⁴⁸ Žmogaus teisės Lietuvoje / Vilnius, 2005, 7-8 p.

⁴⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105, bei 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 adlies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baužiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. sausio 29 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 93-4000.

⁵⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁵¹ Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.

3.1. Fizinis asmens neliečiamumas

Asmens fizinis ir asmens psichinis neliečiamumas yra tarpiai susiję, nes žmogaus gyvybė, garbė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Tik nagrinėjant konkrečius teisės aktus bei atvejus, kur jie gali būti taikomi, galima atskirai aptarti šias asmens neliečiamybės formas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje yra nustatyta, kad draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes bei su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos tyrimai.

Draudimas žmogų kankinti, žaloti, žiauriai su juo elgtis bei nustatyti tokio pobūdžio bausmes yra įtvirtintas ir daugelyje tarptautinių dokumentų: tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (1966 m.), Deklaracijoje, saugančioje visus asmenis nuo kankinimų ir kito žiauraus, nežmoniško ir žeminančio orumą elgesio ir baudimo (1975 m.), Konvencijoje prieš kankinimą ir kitą žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar baudimą (1984 m.), Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. ratifikuotoje Europos konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1987 m.)⁵² bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (1953 m.).

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 7 straipsnyje yra nustatyta, kad niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas. Taip pat pabrėžiama, kad draudžiama daryti medicinos ar mokslinius bandymus su asmeniu be jo laisvo sutikimo. Verta paminėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnis, garantuojantis asmens fizinį neliečiamumą, beveik tiksliai atkartoja minėtas Pakto nuostatas.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija reglamentuoja, kad niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas.⁵³

Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Komisija, nagrinėdami bylas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio nuostatų pažeidimo, keletą kartų bandė apibrėžti vartojamas šiame straipsnyje sąvokas taip: „žeminantis elgesys“ – tai toks elgesys asmens atžvilgiu, kuris didžiai pažemina jį kitų asmenų akivaizdoje ar verčia jį elgtis prieš jo valią ar sąžinę. „Kankinimą gali sudaryti ne tik fizinis, bet ir psichinis poveikis, sukeliantis psichines kančias ar sudarantis sielvarto ar streso būseną“.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 153 p.

⁵³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

Europos žmogaus teisių teismas, nagrinėdamas bylą *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, taip apibūdino draudžiamo elgesio tipus:

Kankinimas – sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeliantis dideles kančias;

Nežmoniškas elgesys arba baudimas – didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas;

Žeminantis elgesys arba baudimas – toks elgesys, kuriuo tam, kad įžeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą. Tačiau „žeminantis“ negali būti interpretuojamas tik kaip nemalonus ar nepriimtinas.⁵⁴

Pažymėtina, kad analogiškai šie draudžiamo elgesio tipai reglamentuojami ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalyje. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo kodekso tam tikrų straipsnių atitikimą Konstitucijai, reglamentavo, kad su žmogaus teise į asmens neliečiamybę itin glaudžiai yra susijusi žmogaus teise į fizinę laisvę, kuri nustatyta Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra sprendimų priėmimo laisvės prielaida; ji sudaro sąlygas atlikti bet kokius teisėtus veiksmus, įgyvendinti teisine galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Galima teigti, kad asmens neliečiamybė nustato kitų asmenų laisvės ribas, t. y. pastarųjų elgesys leistinas tiek, kiek jis nepadaro žalos kitų asmenų asmens neliečiamybei.⁵⁵

Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog Konstitucija, kaip ir tarptautiniai dokumentai, draudimą kankinti, žaloti, žeminti žmogaus orumą, žiaurų elgesį ar baudimą adresuoja išimtinai valstybės ir atitinkamų jos institucijų veiklai. Tokie draudimai yra nustatyti siekiant apginti žmogų nuo neteisėtų valstybės pareigūno ar kito asmens, turinčio valstybės įgaliojimus, veiksmų.⁵⁶ Tai reiškia, kad įstatymai turi užtikrinti, jog žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio valstybės, savivaldybių institucijų, jų pareigūnų ir tarnautojų, taip pat kitų asmenų poveikio jo gyvybei, sveikatai, fizinio aktyvumo laisvei.⁵⁷

Konstitucijos preambulėje skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Vienas svarbių šio siekio įgyvendinimo būdų yra demokratinės, humanistinės teisinės tvarkos įtvirtinimas remiantis konstitucinėmis nuostatomis ir principais. Teisingą, darnią pilietinę visuomenę ir teisinę valstybę, be kitų požymių, suponuoja kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumas nuo nusikalstamų kėsinių. Užtikrinti tokį saugumą yra

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 153 p.

⁵⁵ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

⁵⁶ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

⁵⁷ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

vienas iš prioritetinių šiuolaikinės mūsų valstybės uždavinių. Jam įgyvendinti rengiamos priemonės, padedančios sudaryti prielaidas kontroliuoti nusikalstamumą kaip socialinį reiškinių.⁵⁸

Analizuojant Konstitucijos draudžiamą elgesį pažymėtina, kad ne kiekvienas pareigūno elgesys, kuris sukelia žmogui nemalonus padarinius, gali būti pripažintas neteisėtu. Prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas. Pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų:

- tai daroma įstatymu;
- ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
- ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
- yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.⁵⁹

Antai neigiami padariniai ir tam tikru atžvilgiu kentėjimas atsiranda pritaikius Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytas sankcijas, kurios nustato asmeniui atitinkamus suvaržymus. Jie sudaro būtinąjį bausmės elementą ir dėl jų teisėtumo nekyla problemų. Tai reiškia, kad tais atvejais, kai, pavyzdžiui, sulaikomas įtariamasis, arba asmuo už padarytą nusikaltimą teismo nubaudžiamas laisvės atėmimu, dėl ko jie patiria tam tikrų nepatogumų ar kenčia, tai negali būti traktuojama kaip Konstitucijos draudžiami pareigūnų veiksmai⁶⁰, ar kad tai prieštarauja Konstitucijos įtvirtintam asmens neliečiamybės principui.

Siekiant užkirsti kelią nusikaltimams pagrindinę reikšmę turi efektyviai įgyvendinama įvairių prevencinių priemonių sistema. Tačiau visų nusikaltimų užkardyti neįmanoma. Asmuo, padaręs nusikaltimą, turi būti surastas ir atitinkamai nubaustas. Teisingas ir laiku atliktas baudimas taip pat turi prevencinės reikšmės. Tačiau kriminalinė bausmė turi savo specifiką. Kriminalinė bausmė – valstybės reakcija į jau padarytą nusikaltimą. Tai yra valstybės prievartos priemonė, apkaltinamuoju nuosprendžiu skiriama nusikaltimą padariusiam asmeniui ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves. Pagal baudžiamosios teisės doktriną bausmės esmę sudaro asmens, padariusio nusikaltimą, nubaudimas, o jos turinį – nuteisto asmens tam tikrų teisių ir laisvių suvaržymas. Nuteistojo patiriami apribojimai bei suvaržymai yra objektyvūs bausmės požymiai, antraip ji netektų savo prasmės.

⁵⁸ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

⁵⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 1-7.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000, 154 p.

Manau verta paminėti, kad kitaip yra vertinama mirties bausmė. Jau beveik dešimt metų praėjo nuo to laiko, kai Lietuvoje, Konstituciniam Teismui pripažinus prieštaraujančia Lietuvos Respublikos Konstitucijai, buvo panaikinta mirties bausmė. Visuotinai pripažįstama, kad ji yra žiauri. Mirties bausmė yra fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, gyvybės atėmimas nepriklausomai nuo to, kokiū būdu tai daroma: sušaudant, pakariant, suleidžiant mirtiną vaistų dozę ar kitoku būdu. Tačiau negalima nepaminti tokio aspekto: ji, prieš pripažįstant ją antikonstituciška, buvo numatyta už nužudymą, padarytą sunkinančiomis aplinkybėmis. Taigi tokiu atveju susiduria du žiaurumo atvejai: nusikaltimo žiaurumas ir bausmės žiaurumas. Vis dėlto reikia pripažinti, kad nusikaltimo žiaurumas savaime neatsveria mirties bausmės žiaurumo. Tuo tarpu nuolatos kartojami žiaurumo aktai negali nedaryti įtakos visos visuomenės socialinei psichologinei būsenai, taip pat ir pakantumo nuolatiniam žiaurumui ugdymui.⁶¹

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija skelbia, kad kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo, ir kad niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė numatyta įstatymo.⁶² Nors pagal anksčiau galiojusio Baudžiamojo kodekso 105 straipsnį mirties bausmė galėjo būti skiriama tik tiems asmenims, kurie padarė labai sunkų nusikaltimą – tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, tačiau vargu ar nusikaltimo sunkumas ir žiaurumas galėtų būti laikomas pagrindu pateisinti bausmės žiaurumui. Vykdamas mirties bausmę sukeliama kančios, kurios gali būti vertinamos kaip asmens kankinimo forma. Mirties bausmės panaikinimu buvo išreikšta pagarba kiekvieno žmogaus gyvybei.⁶³ Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės apskritai. Tokį problemos sprendimą žmogaus teisių ir laisvių doktrina ir ja besiremianti tarptautinė ir nacionalinė teisė sieja su racionaliū santykiu, laiduojančiu, kad apribojimai nepažeis atitinkamos žmogaus teisės esmės. Kaip jau minėjau anksčiau, teisė į gyvybę yra kiekvieno žmogaus prigimtine teisė.

Kartais gali turėti reikšmės ne tik apribojimų pobūdis asmeniui, įtariamam padarius nusikaltimą, bet ir tokio teisių suvaržymo trukmė. Tai galima matyti iš Europos žmogaus teisių teisme nagrinėtos bylos *Tomasi prieš Prancūziją*. Tomasi skundėsi dėl ikiteisminio sulaikymo termino. Teismas buvo tos nuomonės, jog netgi teisėsaugos organų nurodyti rimti požymiai (aplinkybės), kad pareiškėjas buvo kaltas, nepateisina tokio ilgo ikiteisminio sulaikymo termino. Baimė, kad pareiškėjas galėjo būti pavojingas visuomenei, nepateisinama – šią problemą galima išspręsti skiriant teismo procedūrą. Teismas taip pat pažymėjo, kad Prancūzijos teismai veikė nepakankamai greitai. Kūno sužalojimai atsirado ikiteisminio sulaikymo metu. Tai patvirtino ir

⁶¹ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

⁶² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁶³ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

keturi gydytojai ekspertai. Teismas pripažino nepateisinamais tardymo būdus, dėl kurių atsirado kūno sužalojimų, ir todėl nurodė, kad buvo pažeistas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnis.

1992 m. Europos Žmogaus Teisių Teismas paskelbė sprendimą, kad šiuo atveju buvo pažeisti Konvencijos 5 (suiomtojo kardomasis kalinimas), 3 (sužalojimai, padaryti įkalinimo policijoje metu) ir 6 straipsniai.⁶⁴

Kitas pavyzdys būtų Europos žmogaus teisių teismo nagrinėta byla J. M. Engel, Peter van der Wiel, Gerrit Jan de Wit, Johannes C. Dona ir Willem A. C. Schul prieš Nederlandų Karalystės Vyriausybę. Pareiškėjai, būdami šauktiniais kariais tarnaujančiais Olandijos ginkluotose pajėgose, buvo nubausti už karinės disciplinos pažeidimus. Teismas pažymėjo, kad tam, kad sužinotume, ar asmens laisvė buvo suvaržyta pažeidžiant Konvencijos 5 straipsnį, reikia išanalizuoti konkrečią situaciją. Karinė tarnyba nepažeidžia asmens laisvės numatytos įtvirtintos Konvencijoje. Be to, gana platūs ginkluotųjų pajėgų narių laisvo judėjimo apribojimai yra įtvirtinti su tikslu ir specialiais kariuomenės reikalavimais tam, kad įprasti suvaržymai susiję su karine tarnyba nepažeistų Konvencijos 5 straipsnio.⁶⁵

Analizuojant problemas, susijusias su asmens neliečiamybės principo pažeidimais griežto hierarchinio pobūdžio institucijose, reikėtų aptarti pažeidimų atvejus tokiose institucijose kaip kariuomenė, policija ir įkalinimo įstaigos.

Kariuomenėje vis dar pasitaiko krašto apsaugos tarnybos statutuose numatytų vienas kitam nepavaldžių karių tarpusavio santykių taisyklių pažeidimų, pasireiškiančių mušimu ar kitokių smurtu, kuris taip pat gali sukelti nukentėjusiajam kūno sužalojimą. Konstitucijos norma bus pažeidžiama ir tais atvejais, kai kankinanti ar netinkama veika yra aiškiai neteisėta, tačiau toleruojama dėl to, kad už ją darančius pavaldinius atsakingi asmenys, žinodami apie tai, nesiima jokių veiksmų užkirsti jai kelią ar nubausti kaltininkus, arba kai aukštesnės įstaigos, gavusios pareiškimus, nereaguoja į juos ir atsisako atlikti tyrimą.⁶⁶

Aptariant kankinimus, žalojimą, orumo žeminimą ir žiaurų elgesį, vertėtų panagrinėti asmenų padėtį, esančių padidintos rizikos įstaigose, kuriose gali būti pažeidinėjamos žmogaus teisės, prie kurių, pavyzdžiui, yra priskiriamos įkalinimo įstaigos.

Ypatingais atvejais įkalinimo vietose reglamentuojami specialiųjų priemonių – antrankių, tramdomųjų marškinių, guminių lazdų, kovinių imtynių veiksmų, dujų, vandensvaidžių, tarnybinių šunų, šarvuočių bei kitos technikos – panaudojimo pagrindai ir tvarka. Jie apima tokias taisykles:

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 155 p.

⁶⁵ www.echr.coe.int

⁶⁶ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija / Vilnius: Pradai, 1997.

- specialios priemonės naudojamos atsižvelgiant į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę ir konkrečias aplinkybes bei situaciją; naudodami specialiąsias priemones, pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių;
- prieš naudojant specialiąsias priemones, jei leidžia aplinkybės, asmenys, prieš kuriuos bus naudojamos, įspėjami;
- specialiųjų priemonių naudojimas privalo būti nutrauktas išnykus jų panaudojimo pagrindui;
- minėtas specialiąsias priemones, išskyrus antrankius, draudžiama naudoti prieš moteris, nepilnamečius bei invalidus su aiškiais invalidumo požymiais, išskyrus atvejus, kai jie patys užpuola arba priešinasi jėga ar ginklu.⁶⁷

Tačiau svarbu ir kokias gyvenimo sąlygas įkalinimo įstaigos suteikia bausmes atliekantiems nuteistiesiems ar asmenims, kuriems skirtas suėmimas. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas bylą *Karalevičius prieš Lietuvą*, pripažino, kad Lietuvos Respublikos valstybė pažeidė Konvencijos 3 straipsnį, sukurdama asmenims kalintiems įkalinimo įstaigoje gyvenimo sąlygas, kurios verčia asmenį kentėti, kankintis, jausti nuolatinį nepatogumą ir pažeminimą.⁶⁸

Pareiškėjas savo pažeistas teises grindė tuo, kad jis parleido tris metus ir vieną mėnesį tardymo izoliatoriuje, kai tuo tarpu jis vadovaujantis Lietuvos įstatymais ir kitais teisės aktais, buvo perpildytas ir viršijo šimto procentų limitą. Daugiausia laiko pareiškėjas praleido dviejų kvadratinių metrų kameroje, o daugiau nei puse metų jam skirtas kameros plotas buvo apribotas iki 1,5 kvadratinio metro (jis buvo laikomas 16,65 kvadratinio metro kameroje su dar dešimčia įkalintųjų). Taip pat jam buvo apribota teisė būti lauke iki vienos valandos per parą, taigi jo judėjimo laisvė buvo apribota 23 valandoms per parą būnant savo kameroje. Taip pat pareiškėjui buvo apribota galimybė naudotis vonia ir dušu iki vieno karto per savaitę, pareiškėjas buvo priverstas gyventi, miegoti ir naudotis tualetu toje pačioje kameroje su daugeliu kitų įkalintųjų. Nors pavieniui šios aplinkybės ir nepažeidžia Konvencijos 3 straipsnio, tačiau visos minėtos aplinkybės kartu sukėlė žeminantį jo orumą jausmą.

Teismas ne kartą pabrėžė, kad Konvencijos 3 straipsnis gina vieną svarbiausių prigimtinių (fundamentalių) vertybių demokratinėje visuomenėje. Jis draudžia bet kokiomis aplinkybėmis kankinti, žiauriai, nežmoniškai bei žeminant žmogaus orumą elgtis. Teismas taip pat pabrėžė, kad kentėjimas ir pažeminimas neturi būti didesnis nei tas, kuris yra patiriamas vien dėl to, kad reikia

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 156 p.

⁶⁸ www.echr.coe.int

atlikti laisvės atėmimo bausmę padarius nusikalstamą veiką ir teismui pripažinus asmens kaltę. Teisinės priemonės, kurios atima asmens laisvę dažnai turi kentėjimo ir pažeminimo elementus, tačiau valstybė yra įsipareigojusi sukurti įkalinėjimo asmeniui tokias aplinkybes, kuriomis esant asmuo nepatirtų asmens orumo pažeminimo, ir kad įkalinimo būdai ir metodai nesukeltų asmeniui skausmo ar sunkumų neskaitant tų, kurie paprastai seka įkalinimą. Taigi praktiškai, valstybė vadovaudamasi Konvencija įpareigojama įkalinėti žmogų taip, kad jo garbė, orumas ir sveikata būtų atitinkamai apsaugoti.

Be to, verta pažymėti, kad draudimas kankinti, žiauriai, nežmoniškai bei žeminant žmogaus orumą elgtis apima ir į valstybę atvykusio užsieniečio bei asmens be pilietybės apsaugą. Geriausias to pavyzdys būtų Europos Žmogaus Teisių Teismo nagrinėta *Chahal prieš Jungtinę Karalystę* byla.⁶⁹

Keletas Indijos piliečių, atvažėvę su tikslu įsidarbinti ir pragyvenę Didžiosios Britanijos Kalalystėje 28 metus, paprašė suetikti jiems pilietybę. Tačiau vietoje to, teismo sprendimu asmenys buvo suimti ir uždaryti į tardymo izoliatorių, o vėliau turėjo būti departuoti atgal į Indiją. Pareiškėjas teigė, kad, jam grįžus į Indiją, su juo bus žiauriai elgiamasi, jis bus kankinamas, kadangi savo valstybėje yra padaręs sunkų nusikaltimą.

Teismas pažymėjo, kad valstybės turi teisę pagal galiojančius tarptautinius teisės aktus ir sutartis, įskaitant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kontroliuoti įvažiavimą, gyvenimą ir savo gyventojų deportaciją iš šalies. Be to, Teismas atkreipė dėmesį, kad teisė į politinį prieglobstį nėra numatyta nei Konvencijoje nei jos Protokoluose. Nepaisant to, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika rodo kad žmogaus deportacija gali prieštarauti Konvencijos 3 straipsniui ir taip iškelti atsakomybės klausimą valstybei, pasirašiusiai ir ratifikavusiai Konvencija. Jei yra pakankamai priežasčių manyti ir tikėti, kad deportuojamas žmogus susidurtų toje valstybėje, į kurią būtų deportuojamas, su tikru pavojumi ir elgesiu, kuris yra priešingas tam, kas numatyta Konvencijos 3 straipsnyje, tada asmenį globojanti valstybė neturi teisės deportuoti to asmens.

Kaip jau minėjau, Konvencijos 3 straipsnis saugo prigimtines (fundamentalias) demokratinės visuomenės vertybes. Teismas pripažįsta, kad šiais laikais valstybės yra įsipareigojusios apsaugoti visuomenę ir žmogų nuo teroro ir žiaurumo. Taigi ir tokiose situacijose kaip ši, Konvencija griežtai draudžia kankinti, nežmoniškai ar žeminančiai elgtis su žmogumi ar jį tokiu būdu bausti, nepaisant asmens prieš tai padarytų veiksmų.

Iš Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų, kaip bylose *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, *Tomasi prieš Prancūziją* bei ką tik aptartos *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, galima daryti išvadą,

⁶⁹ www.echr.coe.int

kad netgi kai kyla valstybės išlikimo ar visuomenės saugumo klausimas, Konvencijos 3 straipsnis nenustoja galioti.

Konstitucinė norma „su žmogum, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai“ orientuota į tai, kad turi būti užtikrintas žmogaus orumas, o tam tikrais atvejais – kad nepasireikštų kankinimas ar žiaurus elgesys.⁷⁰

Asmens fizinio neliečiamumo šiuo atžvilgiu reglamentavimas yra perkeltas ir į Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą. Civilinis kodeksas nustato, kad fizinis asmuo neliečiamas, ir kad be paties asmens (o asmeniui esant neveiksniam – be jo atstovo pagal įstatymą) valios ir laisvo sutikimo su juo negali būti atliekami jokie moksliniai, medicinos bandymai ar tyrimai.⁷¹

Taip įtvirtinta asmeninė neturtinė fizinio asmens teisė – teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą. Fizinis asmens neliečiamumas – tai jo teisė pačiam spręsti dėl intervencijos į jo kūną ir teisė reikalauti, kad be jo sutikimo jo kūnui nebūtų taikoma jokia intervencija. Pagal Civilinio kodekso 1 dalis nustato, kad bet kokie moksliniai, medicininiai ar kitokie bandymai ar tyrimai (pvz. Kraujo ar kitokios genetinės medžiagos paėmimas, naujų vaistų bandymas ir pan.) su žmogaus kūnu gali būti atliekami tik jo rašytiniu sutikimu.⁷²

Tačiau ši civilinio kodekso norma yra tik bendroji norma, o jos taikymo ypatumus nustato tiek kiti Civilinio kodekso straipsniai, tiek specialūs įstatymai bei tarptautinės sutartys. Iš šių teisės aktų minėtini:

- Sveikatos sistemos įstatymas⁷³;
- Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas⁷⁴;
- Žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas⁷⁵;
- Žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas⁷⁶;
- Biomedicininų tyrimų etikos įstatymas⁷⁷;
- Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija)⁷⁸.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 159 p.

⁷¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.25 straipsnio 1 dalis // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁷² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2001, 74-75 p.

⁷³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1231; 1998, Nr. 112-3099.

⁷⁴ Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317; 1998, Nr. 52-1425.

⁷⁵ Valstybės žinios, 1996, Nr. 116-2696.

⁷⁶ Valstybės žinios, 1997, Nr. 30-712.

⁷⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1247.

⁷⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 97-4258.

Pažymėtina, kad ne bet koks asmens sutikimas gali būti pagrindas atleisti gydytoją ar gydymo asmens sveikatos priežiūros įstaigą nuo atsakomybės už padarytą asmeniui turtinę ar neturtinę žalą. Iki duodamas sutikimą, asmuo turi būti išsamiai informuotas, kas jam bus daroma (kokia operacija bus atliekama, koks jos atlikimo būdas, kokia, bus naudojama medicinos įranga, vaistai, kokios galimos komplikacijos ar kitokie galimi neigiami padariniai ir t.t.). Todėl tik išsamiai informuoto asmens sutikimas gali būti pripažintas pakankamu pagrindu atlikti intervenciją į jo kūną. Jeigu asmuo nebuvo išsamiai informuotas, pripažintina, kad jis nedavė sutikimo, nes sutikimas, duotas neturint visos reikiamos priimti tokį sprendimą informacijos, yra niekinis.⁷⁹

Asmuo, kuriam numatoma atlikti procedūrą, bet kuriuo metu gali atšaukti savo sutikimą. Tais atvejais, kai pagal įstatymus nepilnmetis yra nepajėgus duoti tokio sutikimo, procedūra gali būti atliekama tik leidus jo atstovui arba valdžios institucijai, asmeniui ar organizacijai, turintiems įstatymo tam suteiktus įgaliojimus. Į nepilnamečio nuomonę turi būti atsižvelgiama proporcingai jo amžiui ir brandos lygiui.⁸⁰

Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija reglamentuoja asmenų, su kuriais atliekami moksliniai tyrimai, apsaugą, nustatydamą atitinkamus svarbiausius reikalavimus ir taip siekdama apsaugoti asmenis, dalyvaujančius biologijos ir medicinos tyrimuose. Taigi moksliniai tyrimai su asmeniu gali būti atliekami tik laikantis šių sąlygų:

- nėra alternatyvos, efektyvumu prilygstančios tyrimams su žmonėmis;
- tam asmeniui galintys kilti pavojai nėra daug didesni už potencialią mokslinių tyrimų naudą;
- tyrimų projektą, atlikus nepriklausomą jo mokslinės vertės patikrinimą, įskaitant mokslinio tyrimų tikslo svarbos įvertinimą, ir jų etinio priimtumo įvairiais aspektais peržiūrą, yra patvirtinusi kompetentinga institucija;
- asmenims, su kuriais atliekami moksliniai tyrimai, buvo pranešta apie jų teises ir jų apsaugai įstatymų nustatytas apsaugos priemonės;
- buvo duotas aiškiai ir konkrečiai išreikštas, dokumentu įformintas būtinas sutikimas. Toks sutikimas gali būti bet kada laisvai atšauktas.⁸¹

Biomedicinos tyrimai yra sudėtinga teisės sritis, kurioje susikerta žmogaus teisių ir biomedicinos mokslo vystymo interesai. Europos Tarybos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija reikalauja, kad Konvencijos dalyvės išipareigotų ginti visų žmonių orumą bei tapatybę ir užtikrintų pagarbą kiekvieno asmens neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2001, 75-76 p.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 159 p.

⁸¹ Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 97-4258.

taikant biologijos ir medicinos mokslus. Bet kokia intervencija į sveikatos sritį, įskaitant ir tyrimus, turi būti vykdoma laikantis tam tikrų profesinių įsipareigojimų ir standartų.⁸²

Tokių svarbiausiųjų nuostatų atitinkamas įteisinimas įstatyme, be abejo, turėtų padėti geriau užtikrinti Konstitucijos 21 straipsnio 4 dalies normos realizavimą.

⁸² T. Birmontienė, E. Jarašiūnas ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, 311 p.

3.2. Psichinis asmens neliečiamumas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalies nuostata, skelbianti, kad žmogaus orumą gina įstatymas ir, jau aptartas, Konstitucijos draudimas žmogų kankinti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis bei nustatyti tokias bausmes, suprantamas kaip žmogaus psichinio neliečiamumo garantija. Kadangi šiame darbe asmens neliečiamybės konstitucinis supratimas apima ir asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, nagrinėsiu ir Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą garantiją, nustatančią, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų kėsanimosi į jo garbę ir orumą.

Žmogaus orumas – viena sudėtingiausių teisinių (ir filosofinių) kategorijų. Šiuo metu galiojantys įstatymai neapibrėžia garbės ir orumo sąvokos. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas garbę apibūdina kaip visuomenės pripažįstamą asmens pagarbą už nuopelnus, šlovę, gerą vardą.⁸³ Garbė – tai teigiamas asmens socialinis vertinimas, gera viešoji nuomonė apie jį.⁸⁴ Asmens garbės sinonimas yra asmens reputacija.⁸⁵ Tuo tarpu orumas yra suprantamas kaip asmens savęs vertinimas, kurį lemia visų pirma visuomenės asmens vertinimas. Taigi orumas nėra vien subjektyvus asmens savęs vertinimas, nes šio vertinimo kriterijus turi būti viešoji nuomonė apie asmenį. Nors Konstitucija ir kiti įstatymai gina asmens garbę ir orumą kaip asmens moralinį vertinimą, tačiau toks gynimas asmeniui garantuoja tik tokį įvertinimą, kokį jis savo poelgiais ir veiksmais užsitarnavo, o ne kokį pats žmogus išsivaizduoja. Todėl galima teigti, jog šiuo atveju teisės apsaugos objektas yra asmens teisė reikalauti, kad viešoji nuomonė apie jį būtų formuojama duomenų, atitinkančių jo tikruosius poelgius, pagrindu ir moralinis vertinimas atitiktų tikrovę bei normų reikalavimus visuomenėje, kurioje jis gyvena.⁸⁶

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo. Žmogaus orumas kartu su žmogaus gyvybe sudaro asmenybės vientisumą, išreiškia žmogaus esmę. Orumas yra aukštesnė ir absoliučiai gerbiama žmogaus gyvybės ir kitų vertybių savybė. Tai – žmogaus esmės norma. Orumas, kaip ir gyvybė, *a priori* vertybė ir išreiškia žmogaus gyvybės svarbą. Būti žmogumi yra

⁸³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: IV leidimas. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2000.

⁸⁴ L. Meškauskaitė. Žiniasklaidos teisė: visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, 258 p.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, II knyga, Asmenys. Vilnius: Justitia, 2001, 66 p.

⁸⁶ L. Meškauskaitė. Cituotas kūrinys, 258 p.

neatskiriama nuo žmogaus orumo. Tai reiškia, kad gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai.⁸⁷

Konstitucinis Teismas pareiškė nuomonę, kad, traktuojant žmogaus gyvybę ir orumą kaip žmogaus vientisumą ir faktiškai jo nepaprastą esmę – kaip prigimtines teises, galima daryti prielaidą, jog tai yra aukščiau įstatymo. Konstitucijoje įtvirtinti žmogaus gyvybė ir orumas, kaip apsaugos objektai, turėtų būti pripažįstami labiau ne tik kaip saugomos pagrindinės teisės, bet ir ypatingos vertybės. Įstatymo paskirtis tokiu atveju būtų užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai turėtų būti keliami visų pirma pačiai valstybei, o kartu ir kiekvienam žmogui.⁸⁸

Orumo samprata pirmiausia siejama su tuo, kaip pats žmogus vertina save, koks jo požiūris į save, o kartu – kaip reiškiasi jo santykiai su aplinkiniais. Orumas yra ne tik savikontrolės forma, bet ir vienas iš būdų, kuriais žmogus įsisąmonina savo pareigą bei atsakomybę visuomenei. Orumas taip pat reguliuoja asmens ir visuomenės santykius, nes aplinkiniai turi pripažinti jo asmenį, jo teises. Taigi žmogaus orumas yra ne tik tai, kaip subjektas save vertina, bet ir visuma objektyvių savybių, kurios apibūdina šio asmens vertę visuomenėje. Tai gali būti žmogaus išsimokslinimas, jo gyvenimo būdas, dorovinės savybės, sugebėjimas bendrauti ir padėti kitiems ir pan.

Kiekvieno žmogaus orumas turi būti ginamas nepriklausomai nuo to, kokias teises ar kokybines savybes jis turi. Pažymėtina, kad netgi nuteisus asmenį už nusikaltimo padarymą ir paskyrus jam bausmę, šia bausme nesiekama žeminti žmogaus orumo. Taigi žmogaus orumas bet kokių atvejų yra neliečiamas. Europos įkalinimo įstaigų taisyklių preambulėje nurodoma, kad jos pabrėžia pagarbą žmogaus orumui, kalinimo įstaigų ryžtą elgtis su kaliniais humaniškai ir geranoriškai, profesionaliai. Tokie patys reikalavimai yra įtvirtinti ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse ir jų reikia laikytis darant kratą, įvykio vietos apžiūrą ir kitus įstatymo numatytus veiksmus, kai būtina įrodyti nusikaltimą padariusio asmens kaltę.⁸⁹

Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime atkreipė dėmesį į tai, jog Konstitucija, kaip ir tarptautiniai dokumentai, draudimą kankinti, žaloti, žeminti žmogaus orumą, žiaurų elgesį ar baudimą adresuoja išimtinai valstybės ir atitinkamų jos institucijų veiklai. Tokie draudimai yra nustatyti siekiant apginti žmogų nuo neteisėtų valstybės pareigūno ar kito asmens, turinčio valstybės įgaliojimus, veiksmų. Tai reiškia, kad įstatymai turi užtikrinti, jog žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio valstybės, savivaldybių institucijų, jų pareigūnų ir tarnautojų, taip pat kitų asmenų poveikio jo gyvybei, sveikatai, fizinio aktyvumo laisvei ir bet kokio kėsینimosi į jo psichinę ir dvasinę būseną, jo intelektualinę ir kūrybinę raišką.⁹⁰

⁸⁷ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 148 p.

⁸⁹ Ten pat, 149 p.

⁹⁰ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

Teisė į orumą yra tokia pat reikšminga kaip ir teisė į gyvybę, nes tiek fizinis asmens neliečiamumas, tiek privataus gyvenimo neliečiamumas yra tiesiogiai susiję su žmogaus orumu. Taigi valstybės institucijoms ir pareigūnams draudžiama elgtis su žmogumi (pvz., keliant teisinę baimę, psichologinę prievartą ar fizinį skausmą sulaikant, suimant, atliekant asmens apžiūrą, nustatant ir skiriant bausmes, skiriant prievartinį gydymą ir pan.) kaip su daiktu.⁹¹

Vertinant mirties bausmę per Konstitucijos draudžiamo elgesio prizmę, išryškėja specifinis jos aspektas. Nuteistojo orumo pažeminimas iš esmės kyla iš pačios mirties bausmės žiaurumo. Žiaurumas pasireiškia tuo, kad įvykdžius mirties nuosprendį kartu yra paneigiama ir nusikaltėlio žmogiškoji esmė, jis netenka bet kokio žmogaus orumo, nes valstybė asmenį tuomet traktuoja tik kaip objektą, kuris turi būti eliminuotas iš žmonių bendrijos.⁹²

Siekiant apsaugoti žmogaus orumą, Baudžiamojo kodekso ir Civilinio kodekso normos numato baudžiamąją ir civilinę atsakomybę.⁹³

Civiliniame kodekse nustatyta, kad asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės.⁹⁴ Garbė ir orumas gali būti pažeidžiami paskleidžiant apie asmenį išgalvotą, pramanytą, netikrą, t.y. tikrovės neatitinkančią, informaciją. Todėl Civilinio kodekso 2.24 straipsnį galima taikyti tik kai asmens garbę ir orumą žeminanti informacija ne atitinka tikrovės.⁹⁵ Kadangi sąvokos „garbė ir orumas“ apibūdina tik žmogaus moralines savybes, jos yra taikytinos tik kalbant apie fizinius asmenis.⁹⁶

Sąvoka „duomenys“ reiškia nurodytas, konstatuotas tam tikras aplinkybes, faktus, t.y. informaciją, kurios tikrumą galima patikrinti taikant tiesos ir netiesos kriterijus. Tuo tarpu nuomonei negali būti taikomi ar netaikomi tiesos ir netiesos kriterijai, o nuomonės reiškimas yra viena iš prigimtinių žmogaus teisių. Tačiau reikšdamas nuomonę tokiu būdu, forma ar priemonėmis, kurios akivaizdžiai žemina kito asmens garbę ir orumą, ir vien turėdamas tikslą kitą žmogų pažeminti, asmuo piktnaudžiauja savo teise reikšti nuomonę.

Verta pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio trečiojoje dalyje yra nustatyta, jog laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti ir ginti tokias vertybes kaip:

- žmogaus sveikata;
- žmogaus garbė ir orumas;

⁹¹ G. Dambrauskienė, A. Marcijonas, E. Monkevičius ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, 92 psl.

⁹² Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

⁹³ Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 149 p.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, II knyga, Asmenys. Vilnius: Justitia, 2001, 66 p.

⁹⁶ L. Meškauskaitė. Cituotas kūriny, 259 p.

- žmogaus privatus gyvenimas;
- dorovė;
- konstitucinė santvarka.

Žmogaus teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus įtvirtinta ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje, kurioje taip pat numatyta, kad jog teisė skleisti informaciją nėra absoliuti. Valstybė šią teisę pripažįsta, gerbia ir gina tol, kol ja nėra pradedama piktnaudžiauti. Taigi sprendžiant konfliktą, kilusį tarp teisės skleisti informaciją ir teisės į garbės ir orumo gynimą, būtina vadovautis šių teisių pusiausvyros ir tarpusavio derinimo principais, t.y. vadinamuoju proporcingumo principu⁹⁷, kuris yra taikomas tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

Be to, ar paskleisti tikrovės neatitinkantys duomenys žemina asmens garbę ir orumą, yra fakto klausimas. Kad duomenys neatitinka tikrovės, reiškia, jog paskleistos žinios yra melagingos, pramanytos, išgalvotos, t.y. iš tikrųjų tokių faktų, aplinkybių nebuvo arba būta kitokių. Nereikalaujama, kad duomenys visiškai atitiktų tikrovę. Kai paskleisti duomenys tik šiek tiek, ne iš esmės neatitinka tikrovės sąžiningai suklydus, galima pripažinti nesant asmens garbės ir orumo pažeidimo.⁹⁸ Taip pat vien ta aplinkybė, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, dar nepatvirtina, jog pažeista asmens garbė ir orumas. Todėl tai, kad buvo pažeista garbė ir orumas, civilinėje byloje turi įrodyti ieškovas. Be abejo, yra *per se* įžeidžiančių duomenų, todėl taikant principą *res ipsa loquitur* jų įžeidžiamo, garbę ir orumą žeminančio pobūdžio net nereikia įrodinėti. Vertinant, ar duomenys žemina asmens garbę bei orumą, reikia vadovautis protingumo kriterijumi ir atsižvelgti ne tik į paties ieškovo nuomonę, bet, kaip minėjau ir anksčiau, ir į visuomenėje nusistovėjusius garbės ir orumo kriterijus, orientuojantis į protingo žmogaus, skiriančio įžeidimo ir pažeminimo jausmą nuo sveiko humoro, nors ir kandaus, jausmo. Tačiau vertinimo kriterijai gali atitinkamai keistis ir būti skirtingi priklausomai nuo asmens amžiaus, lyties, profesijos, socialinės padėties, tautybės, seksualinės orientacijos, kilmės ir kitų savybių.⁹⁹ Taigi teisė į garbę ir orumą taip pat nėra absoliuti, todėl būtina ieškoti protingo šių asmeninių neturtinių vertybių ir teisės skleisti informaciją ir reikšti nuomonę kompromiso.

Paminėtina, kad nors garbė ir orumas yra asmeninės neturtinės vertybės, todėl negali būti paveldimos ir perleidžiamos, tačiau dažnai paskleisti tikrovės neatitinkantys duomenys apie asmenį žemina ne tik jo, bet ir jo šeimos narių garbę ir orumą.¹⁰⁰ Todėl Civiliniame kodekse numatytas

⁹⁷ L. Meškauskaitė. Cituotas kūrinys, 261 p.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, II knyga, Asmenys. Vilnius: Justitia, 2001, 67 p.

⁹⁹ L. Meškauskaitė. Cituotas kūrinys, 262 p.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, II knyga, Asmenys. Vilnius: Justitia, 2001, 68-69 p.

mirusio asmens arba asmeniui mirus, kai byla jau iškelta, garbės ir orumo gynimo būdas, ieškiniį teismui pateikiant jo sutuoktiniui, tėvams ar vaikams, jeigu tik tie paskleisti duomenys žemina ir jų garbę bei orumą.

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra atskiras 22 skyrius, skirtas išimtinai teisės į garbę ir orumą apsaugai. Baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už šmeižimą ir įžeidimą.¹⁰¹

Objektyviai šmeižimas yra melagingų prasimanymų, kurie žemina kito asmens garbę, skleidimas. Tai reiškia, kad prasimanytos žinios yra pasakomos bent vienam trečiajam asmeniui. Jeigu tokios žinios perduodamos asmeniui, kuris šmeižiamas, tai nelaikoma nusikaltimu. Skleidžiamos žinios šmeižimu laikomos tik tuomet, kai jos yra melagingos, prasimanytos, žeminančios asmenį. Kaip jau minėjau, melagingomis laikomos tokios žinios, kurios yra prasimanytos, neatitinkančios tikrovės. Jų turinys gali būti įvairus: apskritai neigiamos žmogaus savybės, tokios pat žinios apie konkretų nukentėjusiojo elgesį. Jeigu skleidžiamos žinios yra tikros, nors jos ir nemalonios nukentėjusiajam, žemina jo orumą, jų skleidimas nėra nusikaltimas. Išimtis – difamacijos nusikaltimas, už kurį kai kurių valstybių įstatymai nustato baudžiamąją atsakomybę.

Melagingi prasimanymai gali būti paskleisti įvairiais būdais:

- raštu spaudinyje;
- išsiunčiant įvairiems asmenims laiškus;
- susirinkimo ar kito susibūrimo metu;
- panaudojant kitas informacijos priemones.

Baudžiamasis kodeksas numato kvalifikuotus šmeižimo atvejus:

- veika padaryta spaudinyje ar kitokiu būdu paskleistame kūrinyje;
- veika padaryta anoniminiame laiške;
- veika padaryta asmens, turinčio teistumą už šmeižimą;
- šmeižimas, susijęs su kaltinimu sunkaus nusikaltimo padarymu.

Šmeižimas visuomenės informavimo priemonėse kvalifikuojamas kaip nusikaltimas.¹⁰²

Taigi žmogaus teisės į garbę ir orumą apsauga baudžiamojoje teisėje taip pat susikerta su teise į informaciją bei saviraiškos laisve. Vienas iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje numatytų saviraiškos laisvės apribojimų yra draudimas skleisti informaciją, susijusią su

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁰² L. Meškauskaitė. Cituotas kūrinys, 269 p.

nusikalstamais veiksmais, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Kaip ir Konstitucijos 25 straipsnyje, tai ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje reglamentuojama kiekvieno teisė į informaciją ir saviraiškos laisvė. Tačiau kaip jau minėjau ši teisė yra ribojama. Tame pačiame Konvencijos straipsnyje yra nustatytos apribojimų grupės, viena iš jų – apribojimai taikomi siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų orumą ar teises.

Barfod prieš Daniją byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pabrėžė, kad peticijos pateikėjui paskirta nuobauda už tai, kad jis apšmeižė du taikos (neprofesionalius; angl. *Layjudges*) teisėjus dėl jų priimto sprendimo aktualioje mokesčių politikos byloje, nepažeidė pateikėjo teisės į nuomonės reiškimo laisvę pagal Konvencijos 10 straipsnį Teismo nuomone, teisėjai nebuvo „bešališki ir nepriklausomi“ šioje byloje, jie tik vykdė vietos valdžios funkcijas ir išreiškė šios valdžios nuomonę. Byloje nebuvo keliamas klausimas, ar įsikišimas į peticijos pateikėjo nuomonės reiškimo laisvę buvo „numatytas įstatymo“. Svarbiausias klausimas, kuris buvo analizuojamas, - ar šis įsikišimas buvo „būtinai demokratinėje visuomenėje“ proporcingumo principo požiūriu. Teismas, pabrėžęs „interesų balanso“ (*fair balance*) demokratinėje visuomenėje svarbą, akcentavo, kad valstybės teisėtas interesas ginant taikos teisėjų reputaciją nesukėlė konflikto su peticijos pateikėjo interesais dalyvauti laisvuose debatuose, aptariant Aukščiausiojo teismo struktūrinį objektyvumą (bešališkumą). Teismas taip pat pabrėžė, kad taikos teisėjai atliko teismines funkcijas. Įžeidžiantys žodžiai buvo greičiau ne jų priimto sprendimo kritika, bet šmeižtas jų asmenybės atžvilgiu, kuriuo siekta sumenkinti teisėjų pagarbą visuomenėje ir kuris buvo pasakytas be jokių įrodymų. Esant tokioms aplinkybėms, politiniai aspektai byloje negali būti laikomi kaip atitinkantys proporcingumo principą. Taigi Teismas nustatė, kad individas turi teisę išsakyti savo nuomonę visuomenei svarbaus teismo priimto sprendimo atžvilgiu ir netgi jį kritikuoti. Tačiau asmens, šiuo atveju taikos teisėjų, kritikos ribos negali apriboti valstybės teisėto intereso „ginti kitų asmenų reputaciją“, siekiant garantuoti *fair balance* principą demokratinėje visuomenėje.¹⁰³

Kitoje, *Janozusi prieš Lenkiją*, byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas 1999 m. sausio 21 d. sprendime pabrėžė, kad nuobauda peticijos pateikėjui J. Janowskiui už dviejų policijos pareigūnų įžeidinėjimą nepažeidė Konvencijos 10 straipsnyje numatytos nuomonės reiškimo laisvės. Teismas konstatavo, kad šiuo atveju minėtas asmuo veikė ne kaip žurnalistas, bet kaip privatus asmuo, be to, jo pasakyti įžeidžiantys žodžiai negali būti laikomi politinės diskusijos dalimi dėl visuomenei aktualių klausimų ir tai nepatenka į spaudos laisvės apibrėžimą. Nors Teismas vėlgi

¹⁰³ www.echr.coe.int.

pažymėjo, kad kritikos ribos valstybės tarnautojų atžvilgiu, lyginant su privačiais individais, yra platesnės, jis taip pat pabrėžė, kad valstybės tarnautojai privalo įgyti visuomenės pasitikėjimą, jog galėtų efektyviai atlikti savo pareigas ir kad būtų apsaugoti nuo įžeidžiančių žodžių jų tarnybos metu. Svarbūs visuomenės asmenys turi suvokti, kad jų net ir privataus gyvenimo tam tikri aspektai gali tapti egzistuojančio „visuomenės poreikio“ objektu. Tačiau būtina pabrėžti, kad tokie asmenys jokių būdu nepraranda teisės į pagarbą jų privačiam gyvenimui, todėl ribų nustatymas šiuo atveju ypač svarbus.¹⁰⁴

Taigi kitas nusikaltimas, už kurį numatyta baudžiamoji atsakomybė, tai įžeidimas. Įžeidimas yra apibūdinamas kaip asmenybės garbės arba jo orumo žeminimas žodžiu, raštu ar veiksmu. Objektivi įžeidimo išraiška – nepadorus kito žmogaus įvertinimas arba užgaulūs veiksmai, kurie žemina šį žmogų jo paties ar aplinkinių akyse. Įžeidžiami gali būti ir nukentėjusiajam artimi žmonės. Pats nukentėjusysis sprendžia, ar veikos yra įžeidžiančios, ar ne. Todėl pagal turinį tos pačios veikos vienu atveju gali būti pripažintos įžeidimu, o kitu – ne.

Nukentėjusiuoju gali būti bet kuris žmogus, taip pat ir toks, kuris pats nesuvokia, kas apie jį pasakojama. Juo taip pat gali būti ir jau miręs žmogus, tuomet byla kelia nukentėjusiojo giminaičiai.

Taigi įžeidimas gali būti padarytas nepadoriai raštu, žodžiu ar veiksmu. Nepadorus veiksmas – tai, pavyzdžiui, antausis, spjūvis, smūgis į veidą, nepadorūs gestai. Jų esmė ne fizinio skausmo sukėlimas, o moralinis žmogaus pažeminimas, siekimas jį įskaudinti. Įžeidimas gali būti padarytas viešai, t.y. kitų žmonių akivaizdoje, tai pat neviešai – tik nukentėjusiojo akivaizdoje arba jo nesant, tačiau suvokiant, kad šis sužinos apie įžeidimą. Įžeidimas padaromas tyčia, t.y. suvokiant, kad užgaulia veika kitas žmogus žeminamas, ir norint jį taip pažeminti.

¹⁰⁴ www.echr.coe.int.

3.3. Žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą yra viena iš konstitucinių žmogaus teisių, kurią garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnis bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis.

Teisė į asmeninį privataus gyvenimo gerbimą įvairiuose nacionaliniuose ir ypač tarptautiniuose teisės aktuose apibrėžiama gana abstrakčiai ir lakoniškai, paliekant jos turinį išplėtoti teismų praktikai. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju vertina tam tikrą veiką, kuri manomai pažeidė asmens teisę į privatumą, ir ne visada sutinka su ieškovo nuomone ir motyvais.¹⁰⁵ Taigi pagrindinė institucija, nustatanti asmens privatumo pažeidimo ribas ir ginanti asmens teisę į privatą gyvenimą, yra teismas, nors atskiruose įstatymuose asmens teisės į privatą gyvenimą gynimas pirmiausia realizuojamas per įvairių inspektorių, komisijų instituciją.¹⁰⁶

Minėtos Konvencijos 8 straipsnis nustato, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Straipsnio antroji dalis nustato, kad valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo išplaukia asmens teisė į privatumą. Žmogaus privatus gyvenimas – tai kiekvieno individo teisė gyventi taip, kaip jam norisi, būti apsaugotam nuo savavališko kišimosi į jo asmeninį gyvenimą, šio gyvenimo detalių kėlimo į viešumą. Tai sritis, kuri būtent dėl savo grynai asmeninio, emocinio pobūdžio negali būti formalizuota, apibrėžta privalomomis vykdyti taisyklėmis.¹⁰⁷ Tačiau teisės į privatumą pakylėjimas į konstitucinį lygmenį neabejotinai rodo jos išskirtinį pripažinimą ir ypatingą reikšmę tarp kitų teisės saugomų objektų.¹⁰⁸

Privataus gyvenimo neliečiamybė reiškia, kad žmogus gali laisvai tuoktis ir sukurti šeimą, gyventi šeimoje ar nutraukti santuoką, neformaliai bendrauti su draugais, užmegzti bei laikyti ryšius su kitais žmonėmis, turėdamas galimybę ugdyti ir realizuoti save kaip asmenybę. Privataus

¹⁰⁵ Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga / Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996, 110 p.

¹⁰⁶ D. Jočienė, K. Čilinskas. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004, 57 p.

¹⁰⁷ Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 162 p.

¹⁰⁸ D. Jočienė, K. Čilinskas. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004, 58 p.

gyvenimo laisvė – tai visiems naudingas pripažinimas, kad egzistencijos erdvė, kuri priklauso tik pačiam individui ir į kurią įžengti kitiems gali būti draudžiama.¹⁰⁹

Asmens teisė į privatumą taip pat reiškia, kad asmuo gali ir pats susipažinti su informacija apie save patį ar savo šeimos narius. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad Konvencijos 8 straipsnis įpareigoja valstybę veikti taip, kad būtų užtikrinta reali pagarba privačiam gyvenimui. Byloje *Gaskinas prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje buvo nagrinėjamas valstybės institucijų nesutikimas leisti susipažinti su byla asmeniui, kuris vaikystėje buvo socialinių tarnybų globoje, Teismas pažymėjo, kad reikia apginti kiekvieno, kuris nori susipažinti su dokumentais apie jo asmeninį ir šeimos gyvenimą, teisę, kai informuotojas nėra pasirengęs arba piktybiškai atsisako duoti sutikimą.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Niemietz prieš Vokietiją* yra pažymėjęs, kad nėra nei galimybės, nei būtinumo pateikti baigtinį sąvokos asmeninis gyvenimas apibrėžimą. Teismas tik pažymėjo, kad asmeninio gyvenimo gerbimas taip pat iki tam tikro laipsnio apima asmens teisę nustatyti ir plėtoti santykius su kitais žmonėmis. Netgi profesinis ar dalykinis aktyvumas gali turėti tam tikrą konfidencialumo elementų. Būtent darbe žmogus turi daug galimybių plėtoti savo santykius su išoriniu pasauliu. Todėl ne visada galima aiškiai atskirti, kuri žmogaus veiklos dalis yra profesinė arba dalykinė, o kuri – asmeninė.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas išaiškino, kad asmens teisė į privatumą apima:

- privatų, šeimos ir namų gyvenimą;
- asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę;
- garbę ir reputaciją;
- asmeninių faktų slaptumą;
- draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt.¹¹⁰

Paminėtina, kad Konstitucijos 22 straipsnyje, kuris glaudžiai susijęs su Konstitucijos 29 straipsniu, įtvirtinančiu žmonių lygiateisiškumą įstatymui, yra garantuojama privataus gyvenimo neliečiamybė kiekvienam asmeniui, nepriklausomai nuo jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.¹¹¹

Naudojimasis teise į privatu gyvenimą visada siejamas su konkreto asmens asmenine nuožiūra. Tai reiškia, kad teisė į privatų gyvenimą ginama tik tuo atveju, jei į asmens privatų gyvenimą įsibraunama be jo sutikimo. Kitais žodžiais tariant, tik nuo asmens priklauso jo privataus gyvenimo apsaugos ribos, t. y. kiek ir kaip jis pageidauja būti paliktas vienas. Atskirais atvejais

¹⁰⁹ Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 163 p.

¹¹⁰ Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662.

¹¹¹ Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl, 2000, 163 p.

žmogus gali būti linkęs savo privatų gyvenimą paviešinti ir to jam niekas negali uždrausti. Iš to galima būtų daryti išvadą, kad tie patys privataus gyvenimo faktai vieno žmogaus atveju gali būti vertinami kaip teisės į privatumą pažeidimas ir kitu atveju, kai tokius pačius faktus žmogus paviešina savo nuožiūra, tai nebus teisės į privatumą pažeidimas.¹¹²

Kaip ir anksčiau minėta, asmens fizinio bei psichinio neliečiamumo, taip ir žmogaus privatumo pažeidimas negali būti pateisinamas jokiais priemonėmis, išskyrus tas, kurias sankcionavo įstatymas, laikydamasis teisės viršenybės principo, ir kurios neišvengiamai būtinos demokratinės visuomenės labui.¹¹³

Taigi pagal Konstituciją riboti konstitucinę teisę į asmens fizinį bei psichinį neliečiamumą bei žmogaus teisę į privatumą galima, jeigu yra laikomasi iš Konstitucijos kylančių jau minėtų žmogaus teisių ir laisvių ribojimo bendrųjų reikalavimų:

- tai daroma įstatymu;
- ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
- ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
- yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.¹¹⁴

Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime pažymėjo, kad minėtos nuostatos derinasi su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje nustatytais standartais, kada gali būti ribojama žmogaus teisė į privatų gyvenimą:

- kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams;
- gyventojų sveikatai ar gerovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti;
- kai teisės į privatų gyvenimą ribojimo atvejai numatomi įstatymuose, o informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Analizuojant minėtus ribojimus, šiuo atveju aktuali būtų Europos Žmogaus Teisių Teismo *Klassas ir kiti prieš Vokietiją* byla, kurioje Teismas konstatavo, kad šiandien demokratinėms visuomenėms gresia kompleksinės šnipinėjimo formos ir terorizmas, todėl valstybė, norėdama

¹¹² A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 223 p.

¹¹³ D. Jočienė, K. Čilinskas. Cituotas kūrinys, 58 p.

¹¹⁴ Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas, Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. ir Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 29-1196.

veiksmingai kovoti su šiomis grėsmėmis, turi turėti galimybę slapčia stebėti ardomuosius veiksmus, kurie vyksta jos teritorijoje. Taigi Teismas gali sutikti, kad nacionalinių įstatymų nuostatos, suteikiančios galią slapta tikrinti korespondenciją, pašto siuntinius ir klausytis telefoninių pokalbių, yra būtinos demokratinėje visuomenėje, užtikrinant nacionalini saugumą ir/arba tvarką bei užkertant kelią kriminaliniams nusikaltimams. Konvencija suteikia susitariančioms valstybėms tam tikrą diskretinę galią pasirinkti sekimo sistemos formas, tačiau jos nedisponuoja neribojama laisve, taikant slapto sekimo priemones jų jurisdikcijai priklausantiems asmenims. Suprasdamas pavojų, būdingą tokių nacionalinių įstatymų, pakenkti arba tiksliau - sunaikinti demokratiją, dedantis jos gynėju, Teismas tvirtina, kad valstybės, kovamos su šnipinėjimu bei terorizmu, negali naudoti bet kokias priemones kurias jos mano esant tinkamas. Šiaip ar taip, kad ir kokia būtų santūri sekimo sistema, Teismas privalo įsitikinti, ar garantijos yra adekvačios ir pakankamos, kad nebūtų piktnaudžiavimų.¹¹⁵

Analizuojant konstitucines normas sisteminiu būdu galima daryti išvadą, jog tam tikrais atvejais žmogaus teisė į privatumą gali būti ribojama. Konstitucijos 28 straipsnis įpareigoja žmogų, įgyvendinant savo teises bei naudojantis savo laisvėmis, laikytis Konstitucijos bei įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.¹¹⁶ Taigi privataus gyvenimo neliečiamumas nėra absoliuti teisė, kiekvienu atveju tai yra asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra.¹¹⁷

Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime įtvirtinta nuostata, kad Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas reiškia, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas.

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucija garantuoja asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, tačiau ji nenumato šios teisės gynimo masto. Konstitucijoje nėra tiesiogiai numatytos privataus gyvenimo ribos.¹¹⁸ Taigi tai irgi paliekama spręsti teismams, o ypačingai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui.

Konstitucinę žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą ir jos apribojimų bei suvaržymų pagrindus sukonkretina ir detalizuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei kiti Lietuvos Respublikos įstatymai:

- Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.22 ir 2.23 straipsniai;

¹¹⁵ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija / Vilnius: Pradai, 1997, 444-445 p.

¹¹⁶ L. Meškauskaitė. Cituotas kūrinys, 235 p.

¹¹⁷ Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga / Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996, 113 p.

¹¹⁸ A. Pumputis ir kt. Cituotas kūrinys, 223 p.

- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXIV skyrius „Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui“;
- Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas;¹¹⁹
- Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas;¹²⁰
- Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas;¹²¹
- Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas¹²² ir kt.

Atsižvelgiant į tai, kad teisę į privatų gyvenimą ir jos apsaugą garantuojantis straipsnis yra Konstitucijos skyriuje „Žmogus ir valstybė“, būtų galima teigti, kad pareiga susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų yra pirmiausiai taikoma valstybei. Būtent valstybės pareiga yra garantuoti, kad bus sukurti teisiniai mechanizmai asmens teisei į privatų gyvenimą apsaugoti tiek viešosios, tiek ir privatinės teisės srityje.¹²³

Konstitucijoje yra reglamentuotas asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas. Teisė į šį neliečiamumą yra valstybės garantuota galimybė laisvai keistis asmeninio pobūdžio informacija, nesibaiminant, kad ji taps žinoma tretiesiems asmenims. Šis teisinis principas užtikrina socialinių kontaktų – šeiminių, draugiškų ir dalykinių santykių palaikymą.

Konstitucinis terminas susirašinėjimas reiškia pasikeitimą informacija tarp asmenų arba tarp asmenų ir organizacijų. Juo nelaikomas tarnybinis, oficialus, dalykinis susirašinėjimas tarp žinybų, laiškai, perduodami per kurjerį, draugus ar pažįstamus, bei kita informacija, perduodama ne per ryšių sistemos įstaigas. Žmogaus teisė į susižinojimo slaptumą suponuoja tam tikrų valstybės institucijų darbuotojų pareigą užtikrinti šios teisės įgyvendinimą. Pašto darbuotojams draudžiama teikti neįgaliotiems tam asmenims arba sudaryti sąlygas gauti patiems bet kokią informaciją apie kitų asmenų naudojimąsi pašto paslaugomis; telekomunikacijų įmonių darbuotojams draudžiama atskleisti neįgaliotiems asmenims arba sudaryti jiems sąlygas naudoti patiems telefono pokalbių, telegrafo pranešimų, kitos telekomunikacijų techninėmis priemonėmis perduodamos informacijos turinį, taip pat kitą informaciją, su kuria telekomunikacijų įmonių darbuotojai susipažįsta atlikdami tarnybines pareigas. Neteisėtas asmens susirašinėjimo ar pranešimų, siunčiamų paštu ar techninėmis priemonėmis, slaptumo pažeidimas yra sankcionuotas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso.¹²⁴

¹¹⁹ Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706.

¹²⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.

¹²¹ Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382.

¹²² Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317; 2004, Nr. 115-4284.

¹²³ E. Žiobienė. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga / Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2003.

¹²⁴ Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000, 165 p.

Baudžiamojo kodeksas taip pat draudžia neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą, atskleidimą ir panaudojimą.

Tačiau panagrinėkime ir pačio asmens, kuris padarė ar kėsinosi padaryti nusikalstamą veiką, privataus gyvenimo neliečiamumą. Privataus gyvenimo teisinę sampratą siejama su asmens teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamų valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylą dėl nuteistųjų korespondencijos cenzūros, pabrėžė, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų. Pagal Konstituciją asmens, padariusio nusikaltimą, laisvė gali būti suvaržyta įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka. Suvaržius tokio asmens laisvę gali būti apribotos jo teisės ir laisvės, tarp jų ir susirašinėjimo neliečiamumas.¹²⁵

Baudžiamuosiuose ir baudžiamojo proceso įstatymuose yra įtvirtinta, jog kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo privalo atsakyti pagal įstatymus. Asmenų, padariusių nusikaltimus, baudžiamasis persekiojimas – tai vienas iš būdų įgyvendinti Konstitucijos nuostatas, užtikrinančias žmogaus teisę į gyvybę, jo asmens neliečiamumą ir orumą ir kitas teises bei laisves. Vykdamas baudžiamąjį persekiojimą įstatymais yra suteikiamos teisės taikyti įvairias specifines priemones. Jos turi būti veiksmingos, šiuolaikinės. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad kova su nusikalstamumu turi vykti teisėtomis priemonėmis, jos negali pažeisti konstitucinių asmens teisių ir laisvių.¹²⁶

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime konstatuota, kad įstatymu gali būti nustatomos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą asmenų elgesio kontrolę. Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, prevencinės poveikio priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus teisės į privatumą gyvenimą įgyvendinimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir numatant asmens teisę paskirtą prevencinę poveikio priemonę apskusti teismui.

¹²⁵ Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 2003, Nr. 29-1196.

¹²⁶ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

Asmens privatus gyvenimas negali būti suprastas vien kaip asmens teisė į privatumą, teisė gyventi taip, kaip asmeniui norisi, ir būti apsaugotam nuo viešumo. Ši teisė taip pat apima ir teisę atitinkamu laipsniu sukurti ir plėtoti santykius su kitais asmenimis, ypač emocinėje srityje, siekiant ugdyti ir skatinti savo asmenybę. Europos žmogaus teisių komisija yra pabrėžusi, kad teisė į pagarbą asmens privačiam gyvenimui turi garantuoti kiekvienam individui sferą, kurioje jis galėtų jaustis ir ugdyti save kaip asmenybę. Asmuo turi turėti galimybių palaikyti įvairius santykius, įskaitant seksualinius, su kitais asmenimis. O jei valstybė įsikiša į šią asmens privatumo sferą, tai turi atitikti Konvencijos 8 str. numatytas sąlygas. Tačiau tai nebebus taikoma, jei asmuo savo privatų gyvenimą perkelia į viešą sritį. Europos žmogaus teisių teismas yra aiškiai pabrėžęs, kad privatus gyvenimas apima ne tik atitinkamą vidinę asmens gyvenimo pusę, bet taip pat turi būti taikomas ir asmens santykiams su kitais asmenimis.

Kaip minėta, Konvencijos 8 straipsnis saugo asmens teisę į susirašinėjimo slaptumą. Byloje *Campbellas prieš Jungtinę Karalystę* buvo nagrinėjama kalinio susirašinėjimo su savo advokatu ir Europos žmogaus teisių Komisija kontrolė, taikyta Škotijos penitencinių pareigūnų. Sprendime Teismas konstatavo, kad buvo kišamasi į Campbello teisę į susirašinėjimo su advokatu slaptumą. Šis kišimasis rėmėsi penitenciniu reglamentu ir instrukcijomis, kurie numatė šios rūšies korespondencijos tikrinimą, norint užtikrinti tvarką ir kriminalinių nusikaltimų prevenciją. Teismas pasisakė, kad jis nemato priežasties daryti skirtumą tarp įvairių susirašinėjimo su advokatais kategorijų. Kad ir koks būtų tikslas, susirašinėjimas liečia konfidencialias ir privačias temas ir turi iš esmės privileginį statusą pagal Konvencijos 8 straipsnį. Iš to išplaukia, kad penitenciniai pareigūnai gali atplėšti advokato laišką kaliniui, jei turi rimtų motyvų manyti, jog laiške yra uždraustas elementas, kurio neparodė detektorius, tačiau jo neskaityti. Teismas mano, kad reikia suteikti garantijas, kurios užkirstų kelią skaitymui. Skaitymas galėtų būti leidžiamas tik ypatingais atvejais, jeigu pareigūnai beveik įsitikinę, jog piktnaudžiaujama privilegija, o laiško turinys gresia įstaigos ar kito asmens saugumui arba yra tokio nusikalstamo pobūdžio. Teismas taip pat pabrėžė, kad būtinybė gerbti konfidencialumą, kuris sieja advokatą su klientu, yra viršesnė už paprastą piktnaudžiavimo galimybę.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad visiško privatumo asmuo negali tikėtis ir tada, kai jis pažeidžia privačios teisės normas, reguliuojančias komercinę ar kitokią privataus pobūdžio paslaptį. Pavyzdžiui, sutarties, kurioje įtvirtinta komercinė paslaptis, kontrahentas kreipiasi į teismą ar kitą ginčą sprendžiančią instituciją, jai atskleidžia sutarties turinį ir prašo įpareigoti pažeidėją įvykdyti sutarties sąlygas ir atlyginti padarytus nuostolius. Tokiu atveju pažeidėjas negali tikėtis,

kad jam pažeidinėjant sutarties sąlygas kita sutarties šalis negins savo teisių teisme ar kitoje ginčus sprendžiančioje institucijoje.¹²⁷

Taigi kitas svarbus Lietuvos Respublikos teisės aktas, kuris reglamentuoja asmens teisę į privatumą, yra Civilinis kodeksas. Šio dokumento 2.23 straipsnyje įtvirtintas fizinio asmens privataus gyvenimo neliečiamumas apsaugo asmenį nuo tam tikros informacijos apie jį paskelbimo, o 2.22 straipsnis reglamentuoja fizinio asmens teisę į atvaizdą, kuri apsaugo jį nuo galimų finansinių nuostolių, susijusių su neteisėtu asmens atvaizdo panaudojimu komerciniais ar kitokiais tikslais.

Civilinio kodekso 2.23 straipsnio 1 dalis atkartoja Konstitucijos 22 straipsnio nuostatą, kad fizinis asmuo turi teisę į savo privataus gyvenimo neliečiamumą, o kitose šio straipsnio dalyse išvardyti ne tik galimi teisės į privatų gyvenimą pažeidimai ir jo gynimo būdai, bet ir atskleidžiamas sąvokos „privatus gyvenimas“ turinys.¹²⁸

Konstitucinis privataus gyvenimo neliečiamumo principas ne visiškai sėkmingai interpretuojamas kituose įstatymuose.

Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymas taikomas tada, kai teisė į privatų gyvenimą pažeidžiama visuomenės informavimo priemonėse. Įstatymo 3 straipsnyje yra nustatyti pagrindiniai visuomenės informavimo principai: naudojimasis informacijos laisve gali būti saistomas tokių reikalavimų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kuriuos nustato įstatymai ir kurie demokratinėje visuomenėje būtini Lietuvos valstybės saugumui, teritorijos vientisumui, viešajai tvarkai, konstitucinei santvarkai apginti, teisminės valdžios nešališkumui garantuoti, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, konfidencialios informacijos skleidimui, apsaugoti žmogaus sveikatą bei dorovę, taip pat jų privatų gyvenimą, orumą ir teises.

Pagal Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymą privati informacija – tai informacija apie asmeninį ir šeimos gyvenimą, asmens sveikatą, su asmens garbe ir orumu susijusi informacija. Neteiktina informacija, kuri pagal įstatymus yra valstybinė, tarnybinė, komercinė ar banko paslaptis arba yra privati. Analogiška nuostata yra pateikta ir Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnyje. Kadangi bet kokia su asmeniu susijusi informacija (plačiąja prasme) yra informacija apie jo asmeninį gyvenimą, o informacija, skelbiama viešuose registruose, praranda privačios informacijos statusą ir pagal įstatymą laikoma viešąja, tad tampa nebeaišku, kokią privačią informaciją valstybės ir savivaldybių institucijos privalo teikti visuomenės informavimo priemonėms? Juo labiau atkreipiant dėmesį į tai, kaip pats Visuomenės informavimo įstatymas apibrėžia, kas yra privati informacija (tai informacija apie asmeninį ir šeimos

¹²⁷ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2001.

gyvenimą, asmens sveikatą, kita žmogaus teisės į privataus gyvenimo apsaugą užtikrinimo požiūriu neskelbtina informacija).¹²⁹

Informacija apie privatų gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai:

- informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui;
- informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikaltimus;
- informacija yra pateikiama nagrinėti bylą atvirame teismo procese;
- informacija apie *viešojo asmens* – valstybės politikų, tarnautojų, politinių partijų ar visuomeninių organizacijų vadovų bei kitų visuomenėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų – privatų gyvenimą atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčius privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.¹³⁰

Taigi ne viešojo asmens privatus teisė į privatų gyvenimą gali būti varžoma tik pirmais trim atvejais.

Kaip jau minėjau Civilinio kodekso 2.22 straipsnio 2 dalis numato, kad asmens sutikimo nereikia, jeigu fotografuojama (fotografavimas apima kokį nors asmens vaizdo fiksavimą) viešojoje vietoje, tačiau jį demonstruoti draudžiama, jeigu tai pažemintų asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją, t.y. padarytų jam žalos. Kadangi niekas kitas už patį individą geriau nežino ir negali vertinti jo privataus gyvenimo, tai darytina išvada, jog, pirma, tik pats žmogus kompetentingas nuspręsti, ar informacijos apie jo privatų gyvenimą paskelbimas nedaro jam žalos ir, jei taip, tai ar jis pasirengęs rizikuoti. Antra, kadangi asmens sutikimas paskleisti informaciją apie jo privatų gyvenimą apima ir neigiamų padarinių atsiradimo rizikos prisiėmimą, tai, esant sutikimui, žalos atsiradimo tikimybė viešosios informacijos rengėjo, platintojo atsakomybei reikšmės neturi.

Baigiant nagrinėti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą, manau verta aptarti gana svarbų dviejų Lietuvos Respublikos Konstitucijos principų sankirtą. Taigi kalbant apie visuomenės informavimą, aktuali žodžio ir minties (nuomonės reiškimo) laisvės sankirta su teise į privatų gyvenimą. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio antrojoje dalyje nurodoma, kad informacija apie privatų žmogaus gyvenimą galima skelbti tik to žmogaus sutikimu arba tais atvejais, kai informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui. Įstatyme nekonkretizuojama ir nedetalizuojama, kaip galėtų būti suprantama tokia žala. Toks neapibrėžtumas sudaro galimybes visuomenės informacijos priemonėse pažeisti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą.

¹²⁹ D. Jočienė, K. Čilinskas. Cituotas kūriny, 60-63 p.

¹³⁰ G. Dambrauskienė, A. Marcijonas, E. Monkevičius ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, 93 p.

Informacijos paskirtis yra praturtinti žmogų dvasinėmis vertybėmis, padėti geriau orientotis šiuolaikiniame pasaulyje, spartinti visuomenės pažangą. Be informacijos, kurią skleidžia spauda, dugelis žmonių ir jų atstovai negalėtų priimti protingų sprendimų. Spaudos laisvė skleisti informaciją vaidina esminį vaidmenį valdymo sistemoje, kurioje piliečiai turi lemiamą balsą įvertinant visuomeninių reikalų tvarkymo kokybę.¹³¹

Šis aspektas ypač aiškiai iškelia viešojo asmens ir privataus asmens apibrėžimo būtinumą, nes tarptautinėje teisėje laikomasi taisyklės, kad vadinamojo viešojo asmens kritikos ribos yra platesnės nei paprasto individo atžvilgiu, o tai reiškia, kad spauda turi didesnes tokio asmens kritikos galimybes, įskaitant ir galimybę kritikuoti jo privatų gyvenimą ar tam tikrus jo aspektus. Šios taisyklės laikomasi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.¹³²

Saviraiškos laisvė yra įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnyje. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje 428 (1970) dėl masinės informacijos priemonių ir žmogaus teisių pabrėžiama, kad teisė į pagarbą privačiam gyvenimui, numatyta Konvencijos 8 straipsnyje, turi ne tik apginti asmenį nuo valdžios institucijų veiksmų, bet ir apsaugoti asmenį nuo kitų individų ar institucijų veiksmų, įskaitant apsaugą nuo masinės informacijos priemonių.

Suprantama, daugiausia kritikos spaudoje išsakoma vadinamųjų viešųjų asmenų atžvilgiu. Tai tie žmonės, kurių netgi privatus gyvenimas dažnai tampa visuomenės interesu. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra paskelbęs, kad kritika šių asmenų atžvilgiu turi platesnes ribas nei kritika privataus asmens atžvilgiu. Kita vertus, nuomonės reiškimo laisvė šių asmenų atžvilgiu negali pažeisti kitų Konvencijoje įtvirtintų teisių, kaip jų teisės į privataus gyvenimo apsaugą.¹³³

Su šia problema buvo susidurta *Lingens* byloje, kurioje Teismas pažymėjo, kad spauda negali peržengti jai nustatytų apribojimų, kurių reikia „kitų asmenų reputacijai garantuoti“, tačiau, iš kitos pusės, spauda privalo informuoti visuomenę apie politinius reiškinius, kurie svarbūs visuomenei. Taigi kyla pagrįstas klausimas, kaip nustatyti ribas, kur yra asmens laisvės ribos laisvai reikšti savo nuomonę, apsaugant kito asmens teisę į privataus gyvenimo apsaugą. Šiuo atveju turėtų būti aiškiai atsakoma į klausimą, kokia nuostata padeda labiau apsaugoti asmens privatų gyvenimą.¹³⁴

Konstitucinių asmens teisių apsauga neapsiriboja tik jų reglamentavimu įstatymuose, labai svarbu, kad įstatymų nuostatos būtų tinkamai įgyvendintos. Čia vėl tektų paminėti atvejus spaudoje, televizijoje, kai viešai skelbiama informacija apie asmens sveikatą, neretai pažeidžiant įstatymų reikalavimus.

¹³¹ Prosser W.L. *Caes and Materials on Torts*, Westbury N.Y.: The Foundation Press, Inc., 1994, 961-962 p.

¹³² D. Jočienė, K. Čilinskas. *Cituotas kūrinys*, 87 p.

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ www.echr.coe.int.

Išvados

1. Valstybėje asmens laisvę ir neliečiamybę užtikrina teisės normų sistema, valstybės institucijų veikla saugant, vykdant šias normas. Būtent šių normų visuma nustato laisvės panaudojimo kryptis, formas. Iš žmogaus laisvės yra kilusios kitos asmens teisės ir laisvės. Asmens neliečiamybė yra glaudžiai susijusi su asmens laisvės neliečiamumu. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra asmens dvasinės, fizinės, jo privatumo neliečiamybės, nepriklausomybės, sprendimų priėmimo laisvės prielaida, ir ji sudaro sąlygas atlikti bet kuriuos teisėtus veiksmus, įgyvendinti teises galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Asmens laisvės neliečiamybė yra ideali būseną, tačiau pavienio asmens laisvės neliečiamybė negali būti absoliuti – ją riboja tokia pat ir kitų asmenų būseną. Taigi vienu asmenų laisvės neliečiamybę lemia kitų subjektų elgesio ribojimą.

2. Asmens neliečiamybės teisinio įtvirtinimo raida užsienio valstybėse ir Lietuvoje pasižymėjo svarbiais konkretais laikmečio dokumentais. Pirmasis ir gana svarbus iš jų buvo 1215 m. dokumentas, pagarbiai pavadintas Didžiąja laisvių chartija (*Magna Charta Libertatum*). Jis oficialiai tebelaikomas pirmuoju Anglijos konstituciniu aktu, kuriame buvo suformuluoti teisėto valstybės įsikišimo į asmens gyvenimą principai. Šis dokumentas paprastai laikomas žmogaus teisių kodifikavimo pirmtaku. Chartijos reikšmė buvo ta, kad ji įtvirtino įstatymo viršenybę ne tik piliečių, bet ir paties karaliaus atžvilgiu, o ta viršenybė buvo įprasminama kaip pradinė žmogaus teisių ginties priemonė. Tuo tarpu Asmens neliečiamybės įstatymas (*Habeas corpus act*) reglamentuodamas teises asmens neliečiamybės garantijas, tapo vienu pirmųjų pagrindinių Anglijos konstitucinių dokumentų. Šis įstatymas reglamentavo specialią ikiteisminę procedūrą, kurios pagrindinį tikslą sudarė suimto iki teismo asmens teisinės padėties nustatymas.

3. Yra nemažai teisės aktų, kuriuose žmogaus teisėms buvo skirtas dėmesys, tačiau 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija išlieka vienu svarbiausiu žmogaus teises skelbiančiu aktu. Šios deklaracijos nuostatos atsispindi daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų ir tapo svarbiu konstitucinio reguliavimo komponentu. Joje įtvirtintos esminės prigimtinės žmogaus teisės – laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kitos nuostatos, atspindinčios to meto žmogaus teisių sampratą.

4. Lietuvoje asmens laisvės ir asmens neliečiamybės įtvirtinimas teisės aktuose prasidėjo jau XV a. Vienas pirmųjų teisės aktų Lietuvoje, kuriame netiesiogiai buvo įtvirtinti asmes laisvės ir asmens neliečiamumo principai yra Žygimanto Kęstutaičio privilegija. Vėliau šie principai buvo plėtojami ir kitose kunigaikščių privilegijose, Lietuvos Statutuose, Konstitucijose, kol galiausiai Lietuvos Respublikai išsivadavus iš Sovietų Sąjungos, 1992 m. Aukščiausioji Taryba pritarė daug pastangų ir įtempto darbo pareikalavusiam Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektui, kuriame buvo atsižvelgta į Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas, taip pat pasinaudota turtinga Vakarų

šalių konstitucinės kūrybos patirtimi, buvo įtvirtintas Lietuvos konstitucinių tradicijų tęstinumas, pritaikant jas prie naujų realijų ir laiko dvasios. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo įtvirtintas kiekvieno žmogaus laisvės ir asmens neliečiamumas, kuris Konstitucijos 18 straipsnyje yra įvardintas kaip kilęs iš žmogaus prigimties, o ne įstatymu suteikta teisė.

5. Asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis bei psichinis neliečiamumas. Asmens fizinis ir asmens psichinis neliečiamumas yra tarpiai susiję. Žmogaus orumas kartu su žmogaus gyvybe sudaro asmenybės vientisumą, išreiškia žmogaus esmę. Orumas yra aukštesnė ir absoliučiai gerbiama žmogaus gyvybės ir kitų vertybių savybė. Orumas, kaip ir gyvybė, *a priori* vertybė ir išreiškia žmogaus gyvybės svarbą. Taigi žmogaus gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai.

6. Žmogaus asmuo privalo būti apsaugotas nuo neteisėto fizinio ir psichinio poveikio. Nors teisė į asmens fizinį, asmens psichinį ir asmens privataus gyvenimą nėra absoliuti. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei kituose tarptautiniuose teisės aktuose žmogaus teisės ir laisvės įtvirtintos pareigų ir atsakomybės kontekste, o naudojimasis šiomis laisvėmis gali būti nulemtos tokių formalumų, sąlygų, suvaržymų bei apribojimų. Tačiau minimos teisės negali būti ribojama kitaip kaip tik šiais atvejais:

- kai tai daroma įstatymu;
- ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
- ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
- yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija gina vieną svarbiausių prigimtinių (fundamentalių) vertybių demokratinėje visuomenėje – asmens neliečiamumą. Jis draudžia bet kokiomis aplinkybėmis kankinti, žiauriai, nežmogiskai bei žeminant žmogaus orumą elgtis, nepaisant asmens prieš tai padarytų veiksmų. Nors šiais laikais valstybės yra įsipareigojusios apsaugoti visuomenę ir žmogų nuo teroro ir žiarumo, tačiau netgi kai kyla valstybės išlikimo ar visuomenės saugumo klausimas, šis principas nenustoja galioti.

8. Konstitucinė norma reglamentuojanti, kad su žmogum, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai, yra orientuota į tai, kad turi būti užtikrintas žmogaus orumas, o tam tikrais atvejais – kad nepasireikštų kankinimas ar žiaurus elgesys. Biomedicinos tyrimai yra sudėtinga teisės sritis, kurioje susikerta žmogaus teisių ir biomedicinos mokslo vystymo interesai. Valstybė turėtų įsipareigoti ginti visų žmonių orumą bei tapatybę ir

užtikrintų pagarbą kiekvieno asmens neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Bet kokia intervencija į sveikatos sritį, įskaitant ir tyrimus, turi būti vykdoma laikantis tam tikrų profesinių išpareigojimų ir standartų. Tokių svarbiausiųjų nuostatų atitinkamas įteisinimas įstatyme, be abejo, turėtų padėti geriau užtikrinti Konstitucijos 21 straipsnio 4 dalies normos realizavimą.

9. Orumo samprata pirmiausia siejama su tuo, kaip pats žmogus vertina save, koks jo požiūris į save, o kartu – kaip reiškiasi jo santykiai su aplinkiniais. Orumas yra ne tik savikontrolės forma, bet ir vienas iš būdų, kuriais žmogus įsisąmonina savo pareigą bei atsakomybę visuomenei. Orumas taip pat reguliuoja asmens ir visuomenės santykius, nes aplinkiniai turi pripažinti jo asmenį, jo teises. Taigi žmogaus orumas yra ne tik tai, kaip subjektas save vertina, bet ir visuma objektyvių savybių, kurios apibūdina šio asmens vertę visuomenėje. Tačiau kiekvieno žmogaus orumas turi būti ginamas nepriklausomai nuo to, kokias teises ar kokybines savybes jis turi.

10. Žmogaus teisės į garbę ir orumą apsauga nuolat susikerta su teise į informaciją bei saviraiškos laisve. Kiekvieno teisė į informaciją ir saviraiškos laisvę yra reglamentuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. Tačiau ši teisė yra ribojama. Vienas iš apribojimų yra taikomas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų orumą ar teises. Teisė į garbę ir orumą taip pat nėra absoliuti, todėl, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, būtina nuolat ieškoti protingo šių asmeninių neturtinių vertybių ir teisės skleisti informaciją ir reikšti nuomonę kompromiso.

11. Naudojimasis teise į privatu gyvenimą visada siejamas su konkreto asmens asmenine nuožiūra. Tai reiškia, kad teisė į privatu gyvenimą ginama tik tuo atveju, jei į asmens privatu gyvenimą įsibraunama be jo sutikimo. Kitais žodžiais tariant, tik nuo asmens priklauso jo privataus gyvenimo apsaugos ribos, t. y. kiek ir kaip jis pageidauja būti paliktas vienas. Atskirais atvejais žmogus gali būti linkęs savo privatu gyvenimą paviešinti ir to jam niekas negali uždrausti. Iš to galima būtų daryti išvadą, kad tie patys privataus gyvenimo faktai vieno žmogaus atveju gali būti vertinami kaip teisės į privatumą pažeidimas ir kitu atveju, kai tokius pačius faktus žmogus paviešina savo nuožiūra, tai nebus teisės į privatumą pažeidimas.

12. Manau, valstybė privalo imtis tam tikrų veiksmų, kad užtikrintų pagarbą asmens teisei į jo privataus gyvenimo apsaugą. Šiuo metu Lietuvoje problemišiausios sritys, kuriose yra daugiausiai galimybių pažeisti asmens privatumą, yra visuomenės informavimas, asmens duomenų tvarkymas ir teisėsaugos institucijų veikla. Šiandieniniame gyvenime žodžio laisvė dažnai suprantama kaip absoliuti teisė ir pamirštama visuomenės informavimo priemonių atsakomybė. Teisinis informacijos ribojimas siekiant užtikrinti žmogaus teisę į privatu gyvenimą, jo garbę ir

orumą dažnai įvardijamas kaip cenzūra, todėl šiandieninėje Lietuvos žiniasklaidoje ypač gausu žmogaus teisių pažeidimų.

13. Ypač aktualus yra teisinis švietimas, nes akivaizdu, kad visuomenei nepakanka informacijos asmens neliečiamybės apsaugos klausimais. Dažnai net ir su šiurkščiausiais asmens teisės į asmens fizinio, asmens psichinio bei asmens privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimo faktais yra susitaikoma, nes žmonės ne visada suvokia, kad jų teisės yra pažeidinėjamos, tai pat nežino, kaip jas apginti.

Santrauka

Asmens neliečiamybės konstituciniai pagrindai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnyje yra nustatyta, kad žmogaus asmuo yra neliečiamas. Bene kiekvienas žmogus asmens neliečiamybę supranta skirtingai, o dažnas ir klaidingai lyginant su Konstitucijos minėtame straipsnyje įtvirtinto asmens neliečiamybės principo supratimu. Įvairiais laikotarpiais žmonės įvairiai vertino asmens neliečiamybę, dažniausiai ją siedami su asmens laisve. Žmonių skirtingas traktavimas, o kartais ir visiškas nežinojimas, kokias teises ir laisves jis turi, skatina kitus jas pažeisti.

Teisės į asmens fizinį, asmens psichinį neliečiamumą ir asmens privatumą šiuo metu Lietuvos Respublikos įstatymuose gana smulkiai reglamentuojamos, tačiau dar neįgyvendinti jų apsaugos mechanizmai, trūksta patirties, negausi teismo praktika. Svarbi kliūtis įgyvendinant teisę į asmens neliečiamumą yra dar nesusiformavusi teisinė sąmonė, nesugebėjimas nustatyti asmens neliečiamybės pažeidimus, taip pat pilietiškumo stoka.

Darbe nagrinėjami asmens neliečiamybės konstituciniai pagrindai. Kadangi asmens neliečiamybė dažniausiai yra siejama su asmens laisve, darbe atskleisdžiama asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratos, analizuojama nagrinėjamų žmogaus teisių ir laisvių konstitucinio ir įstatyminio reguliavimo raida užsienio valstybėse ir Lietuvoje. Pagrindinis dėmesys darbe skiriamas asmens neliečiamybės teisinio reguliavimo Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose analizei. Asmens laisvės ir asmens neliečiamybės sampratos atskleidimui svarbi vieta tenka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijai, todėl darbe analizuojamos pagrindinės bylos, susijusios su nagrinėjamomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Darbe taip pat aptariamos problemos, susijusios su asmens neliečiamybės principo įgyvendinimu, nurodomos galimos teisinio reguliavimo tobulinimo galimybės šioje kiekvienam žmogui reikšmingoje sferoje.

Summary

Constitutional basics of the inviolability of the person

The principle of the inviolability of the person is established in the 21st article of the Lithuanian Constitution. Almost every human being interprets the inviolability of the person in a different way. Moreover, often people interpret the principal of person's inviolability contrary to the meaning of the Constitution's 21st article. During different periods of time people valued the inviolability of the person in diverse ways; most of the time they associated it with a personal freedom. However, people encourage others to violate their rights when they do not know what rights and freedoms they possess or when they interpret their rights and freedoms in different ways.

The right to person's physical and psychological inviolability and privacy are expressed in the laws of the Lithuanian Republic in a rather detailed way; however, the mechanisms, which would assure the protection of these rights, have not been implemented yet, there is not enough experience nor sufficient judicial practice. Unformed legal conscience, inability to find violations of the right to the inviolability of the person, and a lack of citizenry are important obstacles for the realization of the right to the inviolability of the person.

The Constitutional basis of the inviolability of the person is examined in this work. This work explores conceptions of personal freedom and the inviolability of the person, because the inviolability of the person is very often associated with a concept of personal freedom. It analyzes the development of human rights and freedoms, which are regulated by constitutions and laws of Lithuania and other states. The emphasis of the work is placed on the analysis of the inviolability of the person legal regulation by the Constitution of the Republic Lithuania and other legal acts. The jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the European Court of Human Rights plays an important role in exploring the conception of personal freedom and the inviolability of the person; therefore, major cases, which are associated with human rights and freedoms that are analyzed in this paper, are examined in this work as well. The problems, which are related to the realization of the principal of the inviolability of the person, are also discussed in this work, and some improvements of how to regulate the principal of the inviolability of the person in legal acts, which is important to every human being, are suggested in this work.

Literatūros sąrašas

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741;
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262;
4. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706;
5. LR Seimo pareiškimas dėl LR įsipareigojimų, kylančių iš 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gynimo konvencijos // Valstybės žinios, 1991, Nr. 26-687;
6. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1231; 1998, Nr. 112-3099;
7. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317; 1998, Nr. 52-1425;
8. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 116-2696;
9. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 30-712;
10. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 44-1247;
11. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633;
12. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382;
13. Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 97-4258;
14. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
15. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.

II. Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1996, Nr. 67-1628;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004;
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105;
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 adlies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961 m. sausio 29 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 93-4000;
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekso 41 straipsnio 2 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 29-1196;
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 1-7;

8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo "Lietuvos aukščiausiojo teismo statutas" 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto nr. 2048 "Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo" 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė instancija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2400;
10. Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.

III. Specialioji literatūra

1. Andriulis V. ir kt. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis / Vilnius: Justitia, 2002;
2. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje: konferencijos medžiaga / Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996;
3. Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija / Vilnius: Pradai, 1997;

4. Birmontienė T., E. Jarašiūnas ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002;
5. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: IV leidimas. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2000;
6. Dicej A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas / Vilnius: Eurigmas, 1998;
7. Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje // Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004;
8. Jovaišas K. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) / Vilnius: Teisės institutas, 2002;
9. Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė: konferencijos medžiaga / Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998;
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Vilnius: Justitia, 2001;
11. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, II knyga, Asmenys. Vilnius: Justitia, 2001;
12. Lietuvos Respublikos Seimas Teisės institutas. Žmogaus teisės Lietuvoje / Vilnius: UAB „Naujos sistemos“, 2005;
13. Lomanienė N. Žmogaus teisės Lietuvoje / Teoriniai ir praktiniai aspektai (straipsnių rinkinys) / Vilnius: Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas, 1996;
14. Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija / Vilnius: Justitia, 2004;
15. Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija / Vadovėlis, II-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002;
16. Meškaskaitė L. Žiniasklaidos teisė / Visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai / Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
17. Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą / Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. Vilnius: Justitia, 2001;
18. Mill J. S. Apie laisvę. Vilnius: Mintis, 1989;
19. Pleskytė J. Ar darbdavys turi teisę tikrinti darbuotojo elektroninį paštą? *International Journal of Baltic Law*, Volume 1 No3, 2004;
20. Prosser W.L. *Caes and Materials on Torts*, Westbury N.Y.: The Foundation Press, Inc., 1994;

21. Pumputis A. ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė / Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002;
22. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė / Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
23. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) / Vilnius: Vaga, 2001;
24. Žemaitis V. Laisvės paradigma. Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas, 2000;
25. Žiobienė E. Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga / daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2003;
26. Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas: konferencijos medžiaga / Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997;
27. Warren and Brandeis. The Right of Privacy//Harvard Law Review. 1890, vol 4.

IV. Internetiniai puslapiai

1. Lietuvos Respublikos Seimas www.lrs.lt;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas www.lrkt.lt;
3. Žmogaus teisių stebėjimo institutas www.hrmi.lt;
4. Informacija apie žmogaus teises www.manoteises.lt;
5. Europos žmogaus teisių teismo sprendimai. www.echr.coe.int.